ДРАМАТИЧНА ПОЕМА

НА ЗЛАМІ СТОЛІТЬ

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Скидан Петро — 33 роки. Голова колгоспу "Пам'ять Леніна". Середнього росту, міцний і стриманий, з багатим внутрішнім світом комуніст. Втілення віри, партійної совісті й мужності, людина нового часу, один з тих низових партійних працівників, що створили непорушну основу нашої Вітчизни. В сороковому році його колгосп прославився як зразковий. Якщо його не вбито під час Великої Вітчизняної війни як партизанського ватажка, він, напевно, сьогодні депутат Верховної Ради. Автор навіть десь зустрічав його ім'я серед видатних діячів сільського господарства.

Демид — 75 років, його батько. Схожий на стару ікону Миколая-угодника. Глухий уже. Весь у минулому. Не все розуміє. Життя прожив дуже бідно.

Мар'яна — 27 років, дружина Скидана, ніжної, лагідної вдачі, роботяща.

Тарас — 9 років, син Скидана від першої дружини, що померла.

Гусак Харитон — невиразних літ. Заступник Скидана, людина в усіх підношеннях дрібна й мізерна, якої, проте, всі чомусь трохи неначе бояться. Вигадує телефонні розмови нібито з видатпиміг людьми. Дуже моторний. Часто міняє пози, позіхає, закидає ногу за ногу, лягає грудьми на стіл, робить гімнастичні вправіт, потягується або шалено шмарує лице и волосся, ніби хто ллє йому воду на голову. Не може ні па чому зосередитись. Любить "ліву" фразу. Голос гучний. Майже по постарів по цей день.

Пасічний Трохим — 25 років. Агроном, секретар партбюро. Душа талановита, здивована. Завжди веселий, готовий до дії, весь спрямований в майбутнє. Колективізація — його високе натхнення й провидіння: світ збудовано певірпо, і тому треба геть-чисто все перебудувати як можна скоріше й веселіше. Запас душевних сил такий великий, що йому здається простим і легким псе, навіть перетворення землі в рай. Любив людей. Можливо, він був великою людиною. Загинув геройською смертю в званні підполковника танкових військ під час штурму Бреслау.

Трубенко Сава — 45 років, голова сільради. Любить Скидана і Пасічного, вірить їм як комуністам рішуче у всьому, і тому завжди спокійний. Трохи пасивний.

Орацький Данило Сергійович — 42 роки. Секретар обкому партії. Середнього росту, з багатим політичним досвідом і добрим серцем. Веселий, високообдарований. Має високу освіту і самоосвіту. Розуміє однаково велике й мале. Любить народ і весь йому належить.

Безверхий Федір Григорович — 50 років. Художник, професор. Розмовляє мішаним русько-українським жаргоном за допомогою обох рук, особливо великого пальця правої руки. Міцним нігтем цього пальця він завжди ілюструє на лівій долоні свої не дуже складні процеси мислення. Позбавити його цих ілюстрацій — все одно що затулити рота. Був колись за кордоном і обідав, казали, у якогось короля. Пишається фізичною силою. Лоб низький. Голос глухий, гугнявий. В лексиконі багато вигуків і безладних вставних слів. Запевняв колись автора, що у нього в шухляді є дорогоцінний камінь, "що пітається із воздуха і растьоть".

Верещака Іван Гнатович — 37 років. Письменник. Самовпевпепий, з нахилом до патетики й кар'єризму.

Вигура Борис Михайлович — 35 років. Інструктор Паркомзему. Здоровий. Син міщанина. Переповнений вщерть почуттям власної винятковості. З "нижестоящими" холодний. Анкета чиста, без жодної плямочки. Діє скрізь і завжди рішуче й в повній відповідності з інструкціями раз назавжди уявленого начальства, волю якого він звик виконувати твердо й "без сентиментів".

Сірик Яків Петрович — 40 років. Учитель семирічки. Обтяжений родиною, хороший, нервовий чоловік. З народом не завжди і. новцій дружбі, хоч і належить народові цілком. Вважає себе несправедливо ображеним: мало уваги.

Гаркавий Устим — 32 роки. Міліціонер. Високий на зріст, добрий, з тонким почуттям такту. В самодіяльних спектаклях грав комедійні ролі. Живе в повній покорі жінці своїй Гальці.

Нечитайло Мина — 55 років. Колгоспник. Повільний і завжди спокійний. Часто посміхається якимсь своїм думкам. Все життя спізнювався. Справжній герой прокинеться в цьому лише на старості літ.

Уляна — дружина Нечитайла, його ровесниця. Талановита й оригінальна. В ній — риси матерів багатьох передових людей нашого часу. Перед Великою Вітчизняною війною була нагороджена орденом Леніна як видатна ударниця соціалістичних ланів, п'ятисотенпиця. На початку війни її розстріляли фашисти за материнську допомогу в оточенні пораненим російським воїнам. їй поставлять пам'ятник на високому березі Дніпра.

Тихий Захарко — 40 років. Член правління колгоспу. Винятково красивий. Помер. З нього можна було писати героїчні портрети старовинних воїнів, міфологічних богів, учених, — він підходив на все. Любитель тонкого слова, жарту, м'який і в той же час мужній. В громадянську війну в Першій Кінній армії відзначався винятковою хоробрістю в битвах. Був стріляний і рубаний. Мав два ордени Червоного

Прапора. Але життя його не було щасливим: він жив у полоні своєї малописьменності. Вона скувала його сили й свободу. Подібно неправильно змонтованому літакові, що носиться по аеродрому, зчиняючи шум і "стрілянину" з вихлопної труби, так і не піднявшись у небо, — не піднявся після громадянської війни й Захарко: сім'я, діти, старі рани... Тому і в його жартах завжди почувався смуток. Був вірним другом Скидана й Пасічного.

Шерстюк Платон — 70 років. Член правління колгоспу. Монументальний. Любить закони і речення.

Колгосппини різного віку:

Цар Левко

Запорожець Хома

Кошовий Терентій

Павлюк Роман

Біднина Купріян

Біднина Олена

Колгоспники-комсомольці:

Дробивський Лесь

Радчук Василь

Підкуркульники:

Сторчак Самійло

Чорнота Карпо

Заброда

Горлиця

Ласкавий

Бас

Паливода

Шах

Примак

Буланий —

куркулі, що пе прийняли нового світу. Натури пристрасні, міцні й темні. Дехто 3 них загинув від незгоди. Деякі прозріли і порадувались, хоч і не скоро, і па інщих уже ланах. Діти Паливоди, кажуть, стали героями праці, а Заброда в 1941 році якимсь чиїюм проповз через фронт і зробивсь фашистським поліцаєм, але його вбив Скидан, цебто задушив колючим дротом біля коні табору, вночі.

Дія відбувається на Україні, біля Запоріжжя, над Дніпром в 1930-32 рр.

ДІЯ І

КАРТИНА ПЕРША

Вечір. У пебі хмари, і грім немовби десь гримить далеко над Дніпром. На подвір'ї душ двадцять п'ять людей у етапі тяжкого напруження. Всі чекають наближення чогось надзвичайного. Входить хутко Григорій Заброда.

Заброда. От і я... Розпочинаю драму!.. Води! (П'є воду). Перший багатій на селі Лукіян Горлиця!

Горлиця. Я!..

Заброда. Куркуль і стяжатель Омелько Ласкавий!

Ласкавий. Я!..

Заброда. Контрреволюціонер і мироїд Євген Паливода!

Паливода. Я!..

Заброда. Гноїтель хліба—церковний староста Лаврін Кривошия!

Кривошия. Я!..

Заброда. Контрреволюціонер Бас Омелян!

Шах. Котрий?

Заброда. Той, що ненавидить!

Бас. Я!

Заброда. Дем'ян Загно, вбивця!

Загно. Вкупі з тобою! Я!

Заброда. Укриватель бандитів куркуль Мартин Буланий!

Буланий. Я!

Заброда. Буланий Мина!

Мина. Я!

Заброда. Грицько Буланий!

Грицько. Я!

Заброда. Багата людина — глитай Литвин Михайло!

Литвин. Я!

Заброда. Приверженець старовини Онапас Задорожній!

Задорожній. Я! (Падає).

Шах. Помер. Названо його, і він помер.

Жінка. Щасливий!

Друга жінка. Нещасний!..

Шах. Неправильно! Не можна одразу падать мертвим від одного слова. Не згоден!

Заброда. Контрреволюціонер Шах Опанас!

Шах. Я-а!.. (Падає, вражений, на землю).

Пауза.

Загно. Розказуй. Всі тут.

Паливода. Кажи мерщій, не муч. Хвилина ще, і я умру к чортам.

Заброда. Шановне куркульство, гинемо! Мар'яна. Ай!..

Буланий. Тихо!

Кривошия. Тихо, гадюко!

Паливода. Ай, тихо, ради бога! Ай-ай-ай!..

Пауза.

Кривошия. Чого замовк, Григорію? Тут так усі твого приїзду ждали...

Заброда. Не їхав я—летів. Да так летів, що коні кров'ю блюнули й попадали на шлях. Тоді я сам побіг ярами, неначе злодій той...

Горлиця. А чи ж не злодій ти?!!

Паливода. Мовчи, злодюга сам!

Зягно. Тихо, злодіяки!

Заброда. Браття, помовчіть. У Запоріжжі на базарі читав газету я па парканах. Газету "Правду". Поплив паркан перед очима, і натовп, і рундук. Тоді купив її за гривеника, і "Правда" випала у мене з рук. Вона була про нас. її кричало радіо хрипливе мені в потилицю, у спину, в груди — "Знищити як клас!" Перелякались коні. Вилітаю на дорогу. Шлагбаум падає... Дивлюсь, аж у вагонах нас уже везуть па північ і на

схід — з дітьми і стариками... Як страшно світ змінився. Не бачу вже нічого... (Дивиться вбік). Ідуть!!!

Мар'яна. Ой боже ж мій! (Побігла а немовлям на руках).

Всі хором співають: "Як прийде страшний суд на нас — треба помирати, і яке було багатство — треба покидати..." Входять активісти-незаможники на чолі з Петром Скиданом і група середняків.

Гусак. Ага, куркулики, ось вони! Позліталося докупи гайвороння!

Скидан. Замовкни. Не відаєш, що мелеш і коли.

Гусак. Не буду. (Змовк).

Скидан (до куркулів). Організований народ. Всі, дійсно, вкупі. Радитесь?

Паливода. Здоров, Петро!

Скидан. Мовчу.

Ласкавий. А що таке?

Скидан. Від ниньошнього дня перемінився світ. Декретом партії ось тут, у "Правді", одрізано вас од села, неначе вовче м'ясо або рак, звиніть за порівняння. Для нас ви перестали бути земляками. Досить стрільби, палійства, саботажу. Кончено.

Буланий. Та як же ж так?

Паливода. Дозвольте...

Скидан. Так треба.

Буланий. Як треба?..

Скидан. Знищується клас. Прийшли прощатись ми, а пе здоровкатися з вами.

Гусак. Гнать!

Скидан. Помовч! (До куркулів). Поїдете па нові землі.

Паливода. Надовго?

Скидан. На все життя.

Заброда (підходить до Скидана). Ну що ж! Коли вже так — прощай, сусід і переможець...

Скидан. Прощай.

Заброда. Як я ненавиджу тебе!..

Скидан. Не маю і я приязні до тебе, Забродо.

Заброда. Коли б ти міг отут мене убить, повісити чи задушити зараз! Коли б душа моя покинула мене і полетіла геть з подвір'я, коли б лежав я трупом отут-о і батько плакав надо мною, то навіть мертвий я б тремтів і бився об землю — так я ненавиджу тебе.

Скидан. О, ти такий!

Тихий. Яка страшенна сила!

Скидан. Не сила тут. Безсилля скаженіє.

Заброда. Проклятий голодранець!

Скидан. Не заперечую. Про мене й пісню складено:

"Вставай, проклятьем заклейменный..."

Хор. "Весь мир голодных и рабов..."

Заброда. Будь ти проклят!

Гусак. Замовч, мироїд, уб'ю!

Вигуки. Бий його!

Скидан. Не смійте доторкатись! (До Забороди). Чого тепера вже клясти, хижак? І кого!?

Заброда. Тебе і твою владу надо мною...

Нечитайло. А бодай тобі язик усох!

Заброда. ...твій урожай, і план, і навіть дощ, який я заклинаю не іітп на ваші ниви!

Уляна. А куди ж йому йти? Вся земля тепер гуртова. Мино!

Нечитайло. Помовч...

Заброда. Я проклинаю запорізький степ, що обробляли ми його віками!

Незаможники. Хто обробляв?

Трубенко. Він обробляв?

Левко Цар. Еге ж. Робили нашими руками!

Ласкавий. Все одно. Хіба ж не козаки ми? Адже тут, де ми змагаємося нині, стояла Запорозька Січ ще за Хмельницького Богдана. Чи ж не всі ми...

Паливода. ...нащадки славних запорожців!?

Горлиця. Не діти одної матері України?

Скидан. Так. Всі ми козаки, та не всі однакові.

Гусак. Он учитель каже, що запорожці — вигадка панів із Вукоопспілки.

Скидан. Скажи учителю, що він блазень.

Гусак (до вчителя). Чули?

Сірик. Я так ие говорив! Я казав, що у XVII і XVIII століттях в районі діііпровських порогів перебував певний ррошарок певних продуктів епохи, обумовлених класовими економічними...

Паливода. Дурниці мелете...

Скидан. Годі! Обумовлений продукт.

Сірик. Ой яка гидота! Не вірте мені. (Беззвучно). Я одмовляюсь!

Заброда. Виходить, запорожців зовсім не було, чи як по-вашому?

Скидан. Чому? Були і навіть є.

Паливода. Чи не ви часом?

Скидан. А хто ж? Хто був ворогом народу в старовину? Пани і дуки. Хто були запорожці? Збройні вороги ворогів народу! Отак і ми — ваші вороги й переможці. Скажете, ні?

Паливода. Цю політграмоту чуємо з сімнадцятого року.

Заброда. Прокляття!..

Скидан (до ішроду). Чули? Все обчислив і зважив. І все прокляв. Колгоспний лад і нашу перспективу. Судьбу нащадків наших і батьків. І навіть степ.

Заброда. І степ!!!

Цар. І дощ прокляв небесний!

Заброда. І дощ!!!

Входить Мар'яна.

Мар'яно, де дитя?

Мар'яна. Умерло для тебе.

Заброда. Дитина де, гадюко?

Мар'яна. І ти вже мертвий.

Заброда. Уб'ю! Дитина де?!

Лаврик (вбігає). Дядьку Скидан! Забродиха підкинула дитя в колгоспний двір!

Заброда. А-а!..

Скидан. Чули? Ще один доказ: будуще за нами. (До Заброди). В тобі, Забродо, я не кляну нічого, бо нічого клясти. Ти весь у минулому.

Заброда. Скидан, я не один, як бачиш, да і таких, як ти...

Скидан. Таких нас мільйони.

Заброда. Рахунки зводять отут по Марксу за століття. Ми пропащі.

Скидан. Так, ви пропащі.

Заброда. Подія ця в історії народу нашого велика, єдина...

Скидан. ...і неповторна.

Заброда. Так.

Скидан. Ну?

Заброда. Так от, як індивід, чия жінка немовля свое підкинула тобі...

Скидан. Чого ти хочеш?

Заброда. Я хочу битися з тобою особисто. Прошу тебе. Може, я вб'ю тебе індивідуально, а ні, — так ти мене. Адже обидва ми улани лейб-гвардії його величності.

Скидан. Ми вахмістри, не офіцери. Яка там в нас дуель! До речі, е закон.

Заброда. Закон?! До зброї!

Бас і Буланий. Охляли...

Заброда. Сибір нашого царя! (Подається до куркульського натовпу і, вхопивши шаблю, кидається на Скидана).

Скидан. Гаркавий, швидко! (Бере в міліціонера Гаркавого шаблю і одним ударом вибиває в Заброди зброю), .Чортзна-що!

Заброда. Здаюсь... Кінчай.

Скидан. Заберіть гадів!

Гусак. Куркулі, струнко! Равнєніе наліво, шагом марш!

Заброда. Свят, свят, свят...

Куркулі (співають). "Свят господь, господь Саваоф. А до нас страшний суд наближається..." (Рушають зі сцени).

Трубенко. Мино, а ти куди?

Гаркавий. Громадяни! Обережно! Не плутайтесь між ворогами!

Уляна. Мино, Мино! Куди ти-бо, га? Чи як?!

Нечитайло. Да не страми мене, не дратуй на людях!

Скидан. Дядьку Мино! Куди ви вплутались? Тітко Уляно! Ви ж середняки!.. Назад!

Уляна. Куди? Ой!.. Пробочку! Мино!

Нечитайло. Га? Куди, кажете?

Скидан. Назад!

Нечитайло. Так де ж воно? От біда, їй-богу...

Уляна. А, рятуйте!

Мар'яна (до Скидана). Прощай, Петре! (Іде).

Скидан. Прощай.

Мар'яна (обертаючись). Петре, скажи мені одне хоч слово на смерть.

Скидан. Живи. (Дивиться вслід Мар'яні, що зникав в натовпі).

Уляна. Пропала пісня... Повезли на Соловки.

Пасічний. Чого пропала? Наші пісні — народні.

Уляна. Наші, а співать кому? Всю півчу повезли. Дівчат хоч би не той...

Пасічний. Нічого. Заспіваєм самі.

Скидан. Ще й нових наскладаєм. І заспіваємо, товариші, по-новому на цілий світ.

Лаврик. Заспіваємо, дядьку.

Скидан. А куркулі своє вже одспівали.

Цар Левко падає па землю і голосно плаче.

Голоси. Дядьку Левко! Що з вами?..

Цар Левко. Жалько... Жалько!.. Ой як же ж мені жаль!..

Тихий. Мабуть, так треба. Час такий,

Цар Левко. Час? Історія не знає такого часу! (До Пасічного і Скидана). Ну, що ви дивитесь? Скажіть щонебудь.

Скидан (дивлячись услід Мар'яні, що зникла вже зі сцени). Історії людства не знаю я. Я її чую мозолями.

Уляна. Ой-ой!

Пасічний. Розпався наш древній хліборобський світ. Многосотлітній панський і куркульський раб, раб своїх коней, божий раб, раб латок на штанях, на свиті і па полі, плюгавий власник усього, чому в ім'я, — дрібний; сьогодні селянин стає історії суб'єктом, творцем її разом з робочим у колгоспі. Нічого рівного нема в минулому. Все безпримірно в цю ніч, товариші, все надзвичайно.

Уляна. Що він ка?.. Господи.

Нечитайло. Не второпав. Говорить, мов газету читає. Почнеться, каже, таке... що голови одне одному поодриваєм.

Шум авто. Входить Вигура.

Вигура. Гей! Алло! Хто тут Скидан?

Скидан. Я Скидан. Хто будете і звідки?

Вигура. Інструктор Вигура з Наркомзему. Як діла?

Скидан. Діла, товаришу, високі. Здрастуйте.

Вигура. Куркулів викинули?

Скидан. Так. В цю ніч навіки розчахнувся наш світ і став безповоротно іншим, і ми це чуємо всі тут, всяк по-своєму.

Вигура. Відповідальний час. І пильність тут потрібна зараз, як ніколи... Колгоспників у вас багато?

Скидан. Півсела.

Вигура. Збирайте зараз же загальні збори, і щоб до ранку були всі в колгоспі.

Гусак. Єсть, до ранку всі в колгоспі.

Вигура. Всі сто процентів, чуєте? Реєстр, протокол, чин чином і без церемоній. Я скоро буду... От діла!.. Пока!..

Скидан. Чекайте. А як хто не схоче?

Вигура. Як схочете, то схоче, а як не схочете — нарікайте на себе. Нам у дрібницях розбиратись нема часу. По особистих настроях ударить треба так, щоб загуло, і квит... Одійдіть од машини! (З-за сцени). Давай!

Рев авто. Вбігає Лаврик.

Лаврик. Дядьку Петро! Сільрада горить!

Всі біжать на пожар.

Скидан (один). Пролог закінчено. Починається дія.

КАРТИНА ДРУГА

На майдані біля Скиданової хати. Під горою видно півсела. А за селом Дніпро синіє. Видно далеко. Щось урочисте в краєвиді, щось навіть величне.

Скидан. Хто там?

Цар (за сценою). Можна їхать!

Скидан. Цар?

Цар. Я.

Скидан (до хати}. Трохиме!

Пасічний. Іду! (Виходить з сіней). Як все змінилося! Чотири дні — і все стало іншим. Вже не село ми — колгосп. Не просто Білохатка — "Пам'ять Леніна". Все перетворилось. Усе вимагає негайної нової відповіді: люди, коні... навіть небо. Дивись, зовсім неначе інші зорі! Вірші склав би, так все хороше. Сьогодні от не спав уже другу ніч, складав ось плани для району... Везу, землі не чую під ногами. А думок!.. Тисячі!

Скидан. Бачу.

Пасічний. От ми стоїмо з тобою вдвох. Координати наші: Москва — Київ — Запоріжжя — Дніпро — тридцятий рік... Оба неголені, одяг —

гріш ціна, і ніякого виду. Але ми стоїмо здивовані, Петре! І світ здивований не зводить з нас біноклів!.. П'ятий день! Ти це почуваєш?

Скидан. Я всі слова твої люблю. Вони як хліб.

Пасічний. Але ти в тривозі, бачу...

Цар (входить). Можна їхать.

Пасічний. Ідем. Тепер головне — щоб ми народ любили і друг друга, а решта... гори перевернемо, їй-богу!.. (До Царя). Скажіть, коли забирали Заброду, Буланого, Баса, чого ви плакали?

Цар. Не питайте.

Пасічний. Вам було страшно? Жаль? Чи Заброда вас злякав, коли став клясти наше життя, і степ, і навіть дощ закляв, собака.

Цар. Кажу, не питайте.

Пасічний. Чи, мо, коли Скидан сказав їм па прощання: "Геть! Доволі пострілів, палійств і саботажу. Вже ви для нас по земляки. Ви — минуле. Всі ваші пристрасті — минуле..." Добре сказав, Скидане!

Скидан. І раптом загорілася сільрада.

Пасічний. Еге. От була ніч!

Цар. Що згадувать тепер. Нехай вже буде так, як вийшло. Поїхали!

Пасічний. Ну?

Скидан. Щасливо.

Пасічний і Цар виходять. Пауза.

Щось буде — чую. Реве худоба по почах у полум'ї пожеж, і тужать пси куркульські у кошарах тугу. І пахне самогоном з хат і з клунь, і кров'ю коней і корів... Я весь в тривозі.

Входять Гусак, Гаркавий і Тягнибіда.

Гусак. Я вимагаю арешту Царя!

Скидан. Ти? Харитон Гусак? Ти вже вагаєшся?

Гусак. Так. Цебто не я... Товариш Вигура, що був проїздом... Ось прокурор з району.

Тягнибіда. Тягнибіда Степан. (Подав руку).

Скидан. Скидан. Царя заарештуєте хіба разом зі мною.

Тягнибіда. Ого! Як кажуть, тільки через труп,

Скидан. Отже. (До Гусака). Що вам заподіяв Левко Цар? Тобі й Вигурі?

Гусак. Він зіпсував нам рапорт, гад! Він стопроцентність нашу трохи не зламав у всерайонйому масштабі!

Скидан. Чим саме?

Гусак. Одмовився вписатись до колгоспу. Хіба не чув? Ти ж голова. (До Тягнибіди). Товаришу прокурор!?

Гаркавий. Та як відмовився. Навіть говорить не став. Я, каже, з тобою, себто з Гусаком, не те що до колгоспу, до вітру рядом пе піду!

Тягнибіда. Цікавий тип...

Гусак. І абсолютно підозрілий. Прошу послухать: коли не все село, одна лише людина одмовилась вступити до колгоспу, — хто підпалив сільраду? Вона! (До Тягнибіди). Стьопо, дай цигарку.

Гаркавий. Дозвольте. Цар же записався, коли ти став крутити телефона.

Гусак. Хвилинку... Дай закінчити думку. Так от, по совокуппості причин, а саме: саботажу влади, палійства Державних установ...

Скидан. Не палив. Під час пожежі Цар лежав коло мене долі й плакав.

Гусак. А чого він рлакав? (До Тягнибіди), Стьопо, спитай, чого цей одноосібник плакав?

Скидан. Оплакував, напевно, куркулів...

Гусак. Чув? (До Тягнибіди). Стьопо, тобі ясно?

Скидан. ...свою тяжку дядьківську долю, історію свою, а може, й синів згадав.

Гусак. Синів? А де його сини? Чому ніхто не знає? (До Тягнибіди). Стьопо, дай цигарку... Де його сини?

Тягнибіда. Іди к чорту, слиш?

Гусак. Хто? Я! Ти що, серйозно?.. До речі, маю йти на телеграф... Секретний, той, як його... поки. (Зникав).

Тягнибіда. Товаришу Скидан!..

Скидан. Що зв'язує мене з Царем?

Тягнибіда. Ні.

Скидан. Ая хотів би, щоб ви знали: кров.

Гаркавий. Я можу йти, пробачте?

Тягнибіда. Іди... (До Скидана). Кажеш, кров?

Гаркавий виходить.

Скидан. Кров. У дев'ятнадцятому році на великдень, коли брали у Петлюри Новоград, два брати богупці закляли мене кров'ю, вмираючи від ран. І досі чую їх слова: "Петре, копчаємось. Прощай, доглянь нашого батька. А матері про нашу смерть мовчи, аби не плакала по нас па паску..."

Тягнибіда. І ти поклявся?

Скидан. Кров'ю. Вона текла з нас в одну калюжу. Я теж був ранений сюди, сюди і ось...

Тягнибіда. Вони були...

Скидан. Сини Цареві — Петро й Тарас Царенки.

Тягнибіда. Так.

Пауза.

Товаришу Скидані А що, коли б я приховав на пару років Гусака?

Скидан. За що?

Тягнибіда. І сам гаразд не знаю. Чую нутром... Пригадаєш...

Чути шум і вигуки: "Стій! Держіть її! Гаркавий!" — "Пустіть мене!" — "Хапай її!" — "Сама йду!"

Тягпибіда. Що за галас? Пустіть людину!.. Женщина...

Входять Мар'яна, Гусак, Гаркавий.

Скидан. Мар'яна!? Мар'яна. Я — Петре!

Скидан. Як ти опинилася тут? Гусак. Підкралась до конюшень!..

Мар'яна. Ти сам гукнув мені — живи. І я... живу. Ти ж, правда, так сказав, коли я крикнула тобі — прощай! Скажи мені слово на смерть... Скидан. Звідки ти?

Мар'яна. Упала з поїзда вночі, з того проклятого вагона. Гусак. Вона втекла!

Мар'яна. Втекла, Петре! Летіла птицею додому. Гусак. Арештувать її!.. Товаришу прокурор! Мар'яна. Одну хвилиночку!.. Тягнибіда. Послухаєм людину... Пильний чорт... Мар'яна. Я тільки щось спитати... Тоді не встигла, не збагнула. Перелякалась в натовпі лихому. Які палали пристрасті!..

Скидан. Я бачив... Коли тебе вели, я думав, збожеволію від розпачу.

Мар'яна. Люди добрі!..

Гусак. Протестую!.. Я не добра людина! Я одмежовуюсь! Прошу занести в протокола!

Мар'яна (до Скидана). Нехай беруть мене і знову везуть. Я тільки спитати прибігла... Прости мене, коли казатиму, ніби нас тільки двоє. Ніби нема тут ні судді ні народу, ні сусіда злого. Саме тільки зоряне небо і ми. Це ти, Петре?

Скидан. Я.

Мар'яна. Здоров, здоров, муже, несуджепий друже!.. Скидан. Здрастуй, нещаслива дівчино моя. Мар'яна. Ой... Вже не дівчина і не вдова.

Скидан. Не вірю очам.

Мар'яна. Так склалась доля... Петре, може, не слід би говорить про жалощі, так не було ж часу.

Скидан. Час летів, як вітер.

Мар'яна. Де ти так довго барився?

Скидан. На афганському кордоні, у війську гепеу. Мар'яна. Республіку стеріг, а я загинула.

Скидан. Вже ні. Нізащо.

Гусак. Товаришу прокурор, запам'ятайте цей діалог! Тягнибіда. Мовчи, потворо...

Мар'яна. Як довго час летів!

Скидан. Кажу, як вітер.

Мар'яна. Як утомилась я!

Гусак. Вони цілують одне одному руки!

Тягнибіда. Відпилі він утратив бездоганність. Жаль.

Гаркавий. Я теж боюсь за долю громадян. Чи вони будуть щасливі?

Гусак. Я не зведу з нього очей тепер. Сигналізую: куркульський наступ розпочавсь на Скидана.

Тягнибіда. Вона плаче.

Мар'яна. Скажи мені, любий, чому повинна я...

Скидан. Говори до народу, мов серце. Спитай.

Гусак. А що їй треба тут?

Мар'яна. Чому повинна я поневірятись у натовпі вигнанців?!

Гусак. Ти жінка куркулева!

Мар'яна. Не жінка — жертва! В шістнадцять років хто меле, убогу сиротину, віддав за куркуля? Хто заступивсь тоді за мене? О, скільки сліз я нишком пролила! Всі запевняли мене, що загинув Петро. Скажете, неправда... Чому ж колгоспний лад несе мені замість визволення недолго?!

Гусак. Ти карана як клас!

Мар'яна. Я безневинна!

Гусак. А раз ти карана, ти здатна вже, можливо, на зрадливий вчинок.

Мар'яна. Ніколи! Я все життя люблю Петра і все, чому він служить!

Гусак. Помовч!.. Я що сказав? Ти здатна на зрадливий вчинок, а здатність на зраду майже рівносильна факту зради!

Мар'яна. Неправда! Безневинна я!

Гусак. Як безневинна? Покарано ж тебе? З вагона хто втік? Ти?! (До Тягнибіди). Товаришу прокурорі..

Тягнибіда (до Скидана). От сволоч...

Мар'яна. Благаю... Одну хвилиночку... Я тільки спитать, чи не можна...

Гусак. Пе можна—сказано! Не розслаблюй мене своїм дурним психологізмом!

Мар'яна. Петре!..

Гусак. Петре! Не піддавайсь на провокації, її підіслано до тебе, як голови колгоспу, зі спеціальною метою!

Мар'яна. Петре... І ви, люди, люди добрі, клянусь валі усім на світі...

Гусак (до Тягнибіди). Стьопо, чого ми ждем?

Скидан. Дай я скажу, Марисю.

Гусак. Скидане, за все, що станеться, відповідаєш ти!

Скидан. Да. Об'являю Мар'яну Підгайну своєю дружиною...

Гусак. Да ну? Серйозно!.. Тоді!.. Петре!.. Дай я тебе поцілую. Ох, і!.. Ну, знаєте... Стьопо, видав?.. От корінь... Мар'яно, вважай, що я пожартував...

Скидан. Не трогай. Стомлена. Хай плаче.

Завіса

ДІЯ II

КАРТИНА ТРЕТЯ

Стара велика Скиданова хата. Велика піч. На стінах плакати, оголощещія. На великому столі "діла", плани, книги. В хаті тимчасово правління колгоспу. Мар'яна замітає сильно засмічену соняшниковим лушпинням підлогу. Старий Демид сидить на лежанці біля печі.

Демид. І де той соняшник береться, я не знаю. Третій місяць день і ніч його лузають, да лаються, да сердяться, да пишуть щось, да курять так, що й образів не видно. Недарма та сільрада і згоріла. Ячейка засідала три доби. Недокурками її обтикали всю і присмалили. Тепер шукають палія. Отакечки, нехай бог милує, погоримо, мабуть, і ми.

Мар'яна. Та ні, татусю, ціла буде хата. Так радісно! А на селі як гарно стало! Неначе свято. І всі такі привітні. Та люди все розумні стали приїздити.

Демид. Суєта. Не хата стала — постоялий двір.

Мар'яна. Зате як весело, татуню. От тільки що Петро не спить — шкода. Нема, каже, часу. Століття, каже, спали — годі!

Демид. Прокинулись. О! Вже знов летять. (Лізе на піч).

Входять Пасічний, Трубенко, Нечитайло, Уляна, Шерстюк.

Нечитайло. Трохиме, пусти мене з колгоспу, чуєш? Савко, Романе, чуєте? Пустіть мене!

Уляна. Чого регочете, головокрутителі?

Пасічний. Ну й плакати ж не будемо.

Трубенко. І сміх і гріх, їй-право!

Нечитайло. Трохиме!..

Пасічний. Яв колгоспі агропом і селекціонер. Я не голова...

Нечитайло. Він не голова... Ти самий мозок голови!

Уляна (до Пасічного). Голубонько... Пусти!

Нечитайло. Велика ти, Трохиме, людина, хоч молоко ще й не обсохло на губах.

Пасічний. Ну!

Нечитайло. Що?

Пасічний. Рішайте. Годі вже крутить. (До Трубенка). Де план? Дайте план ярового клину.

Нечитайло. Уляно, що ж ти мовчиш? Каїки вдонебудь.

Уляна. Не хоче Мина до колгоспу, хоч ви його заріжте!

Пасічний. Не хочете — виходьте геть.

Уляна. Ой!..

Пасічний. Живіть собі окремо. Працюйте, їжте, пийте, плодітеся, щезайте, плазуюча рослинна маса!

Нечитайло. Да хоч не лайся, ой!..

Пасічний. Можете гніватись. Як одноосібник, для мене вже ви не товариш.

Нечитайло. А хто я?

Пасічний. Рот! Шлунок! Біологічно-статистична одиниця...

Нечитайло (до Уляни). Чула?

Уляна. А бо-о!..

Пасічний. Темна основа буржуазного ладу!

Уляна. Ой пробочну...

Пасічний. Товаришу Трубенко, викресли його.

Уляна. А коней?

Пасічний. І коней, і теля. Подумаєш, худоба. Викреслюй!

Нечитайло. Стій, Трохиме! Уляно, гляди мені!

Пасічний (розгортає план). Яка краса! План колективної землі. Велике поле честі й слави. (До Нечитайла). Глянь, чоловіче нерозумний!

Нечитайло (одвернувшись). Ат... не бачив.

Пасічний. Ось де ми. Ось ярина, жита і сінокоси над Дніпром. Квіти й зерно. Праця і свято врожаю. Могили прадідів в степу і колиски дітей нід скиртами пшениці. І вже ніде тобі ні одної межі!

Трубенко. Ось тут сади посадимо... І тут. А ось шляхи на всі сторони світу! Рівні!..

Уляна. Та куди ж вони поведуть нас, оті шляхи-доріяеньки?!

Нечитайло. У старці, куди...

Пасічний. Поведуть вони нас і діток наших, тіточко, далеко. Хто в душі і серці старець, того в старці. Людину 9 чесними руками поведуть до честі. Хто багатир умом, Прийде до науки. Хто мар хист до творчості — в творці. Нема ні меж, ні впину на новому полі. Тут хто орел — Полетить за хмари.

Нечитайло. Орел за хмари. Гусак у правління, Гуса^иха в доярки, Гусаківни в свинарки. А робити кому? (До Уляни). Ходім додому!

Уляна (до Пасічного). Кажіть, що буде далі?

Нечитайло. Колотнеча. Марш!

Виходять. На порозі зустрічають Скидана.

Скидан. Aral Дядьку Мино! Здрастуйте! Ну, як надумали — сюди чи туди?

Нечитайло. Да як тобі сказать. Мабуть, чи не туди.

Уляна. Куди?

Нечитайло. А я хіба куди? Я по закону. Викреслюють, значить, не треба. А вже коли не треба, то й не нада. Обійдемось.

Скидан. Гаразд. Романе, викреслюй Нечитайла.

Павлюк. Викреслив.

Нечитайло. Уляно, чула? Вже.

Уляна. Як уже? Стій, не черкай! Рятуйте!..

Входить Гусак.

Гусак. Прошу вас вийти геть, одноосібна падаль. Постійте, запишу вас до свого реєстру.

Скидан. Куди? До якого реєстру? Що за натяк? Ти п'яний чи здурів?

Гусак. Хто, я? Чому ти думаєш, що треба бути п'яним, щоб не потурати недобиткам куркульським?

Скидан. В недобитки куркульські я Мини Нечитайла по віддам, як не віддав Царя Левка. Запам'ятай, Гусак.

Гусак. Ну, це ще ми побачим...

Скидан. Гусак!!!

Трубенко. Товариші, прошу вас. Годі!

Скидан (до Нечитайла). Мина, засідання. Прошу вас вийти з хати, з колгоспу ви вже вийшли.

Уляна. Не вийду. Мина, не виходь! Обдурюють тут нас із Гусаком! Плани складають. Ой хоч би ж мені овідатись правди! (До Скидана). Де той, що, ти казав, приїде?

Скидан. Інструктор Наркомэему Вигура? Ждемо. Сьогодні буде. Просимо вийти.

Нечитайло (до Уляни), Іди вже, статистична одиниця!

Виходять.

Демид. Та по грюкайте дверима! А-а!

Входять п'яні колгоспники Хома Запорожець, Лаврін Кошовий і КупріянБіднина, співаючи.

Трубенко. Лавріне! Хомо! Ви що? Вже п'яні?

Запорожець. Ми не п'яні!.. Ми запорозькі козаки!

Співають.

Та воли ж мої, круторогі,

Та вивезіть мене з калюжі. Гей!

Ідуть до Скидана.

Скидан. Безсовісний народ! Напитись в отакий критичний час!

Запорожець. Скидане, виписуй нас з реєстру! У нас головокруженіє!

Скидан. Гаркавий! Вивести п'яних! Терпіти не можу...

Кошовий. Кого? Ти знаєш, хто ми? Ми — запорожці! Саджайте нас на палю!

Скидан. В холодну б вас посадити на тиждень.

Кошовий. Ми запорожці, чув?

Скидан. Хто вам про це сказав?

Біднина. Професор Безверхий. Ви, каже, повні запорожці!

Трубенко. Прошу вас вийти з хати. Гаркавий, виведи!

Гаркавий. Еге, спробуй вивести.

Біднина (до Гаркавого). Устиме, йди сюди.

Гаркавий підходить.

Казав професор, що ми запорожці? Чи не казав?

Кошовий. Що ж ти мовчиш, мільтон? Горілку з нами

пив?!

Гаркавий. Не пам'ятаю... Громадяни, вийдітьі Скидан. Гаркавий! (Погрожує пальцем). Пасічний. Вийдіть, товариші! Ви п'яні!

Запорожець. Дайте нам свободу! (До Кошового). Вірно кажу?

Кошовий (на піч). Діду, вірно ми говоримо?

Демид. Ідіть, не крутіться перед очима... Крутяться...

Вбігає Левчиха.

Левчиха. А, рятуйте!.. Коней потруїли!

Трубенко. Хто? Де?

Левчиха. Заходжу па стайню, щоб подивитись, як там наші коники живуть у колгоспі. А вони хропуть, задравши ніжки. А бо-о!

Скидан. Хто потруїв? Саво Тарасовичу, Гусак, розслідуйте!

Левчиха. Платон старий, відьмак...

Левчиха, Гусак, Трубенко виходять.

Скидан (до п'яних). Скажіть, що з вами?

Біднина. Скажу, все скажу!

Скидан. Ну?

Біднина. Скажи нам правду, чуєш, —запорожці ми чи це але тільки дражнить? Мене ось Кошового...

Запорожець. Якщо дражнять, зостаємось у колгоспі. Ну, якщо запорожці!..

Панічний. Що за безпринципність! От дядьківня лукава!

Кошовий. Саджайте пас на палю! Отакечки... гоп!

Запорожець. Одвічай, хто ми?

Скидан. Запорожці.

Демид. Розорителі.

Заророжець (до Павлюка). Викреслюй геть з реєстру!

Пасічний. Стій! Куди — викреслюй? Запорозькі козаки для свого часу в певній мірі теж були колективісти!

Запорожець. Мели!

Пасічний. Факт. Жили артілями, що куренями звались. Артіль рибальська, ковальська, збройна.

Кошовий. Отуди!

Біднина. Ой!.. Прах його забери!

Скидан. А ви думали як?

Запорожець. Стій, не черкай! Не страми мого званія!

Кошовий. Еге-е-е... Ось воно куди... Хомо!

Запорожець. Га?

Кошовий. Остаємось!.. Пробачте... Ходім Безверхого одлупимо колективно. Хай пе бреше! "Та воли ж мої, круторогі!.."

Виходять співаючи.

Скидан. Ах ти ж біда мені... Гаркавий!

Гаркавий. Я—Гаркавий!.. Крапельки по пив, клянусь. Послухайте — х-х!

Скидан. Куди хакаєш? На мено хакай!..

Гаркавий. Не вмію...

До вікна підходить з вулиці Радчук.

Радчук. На Дніпрельстан виходять грабарі. Хто промову скаже?

Пасічний. Сам скажи. Радчук. На шляху вже йдуть.

Чути спів: "Ой не жалько мені..." Радчук зникає. Входять Нечитайло і Уляна.

Нечитайло. Петре, записуй.

Уляна. Записуйте, Петре.

Скидан. Ну, слава богу, дядьку Мино. От спасибі.

Пасічний. Розказуйте, що сталось.

Уляна. Да так якось. Прийшли оце додому, посиділи на призьбі.

Нечитайло. Полаялись та почали осуждати потроху все на світі... І ще там дещо, господи прости, пе буду згадувати... Коли ж малий іде з класу. Дак я тоді вже верьовку з сволока зняв...

Скидан. Яку верьовку?

Уляна. Повіситись хотів, нехай бог милує.

Нечитайло. Да помовчи-бо! Ну й людина ж неделікатна... Нема інтелігентності й на гріш. От язик!..

Уляна. Так приходить Лаврик з класу да в сльози. Мені, каже, на вас дивитись сором. Ви, каже, тату й мамо, хочете, аби мене індивідумом школярі дражнили. Та все про Леніна, та про Запорізьку греблю, так ми тоді полаялися ще раз та й постановили: хай буде по-його.

Пасічний. Ну, слава богу.

Входить Гусак. Спиняється коло столу, пише.

Уляна. Тільки ми так погодились. Самі записуємось, а коні й корова щоб дома.

Гусак. Під три чорти! Інструкції ламать нікому не дозволимо! (Виходить).

Нечитайло (побачив Гусака). Е-е, знов Гусак!.. Уляно, веди мене додому. (Швидко виходить).

Скидан. Дядьку Мино! Куди ви?

Уляна. Не любить Гусака. Ну, що його робить! Слухай, Петре, а чи не можна так, щоб ми булії в колгоспі а Гусак щоб ні?

Скидан. Поки що не можна.

Уляна. Так він же нероб і нічого не вміє.

Нечитайло (в двері). Іди, пе крутись там, статистична язиката одиниця!

Уляна. Іду. А там ще Гусачиха злиденна та ледача... А-а-а!.. Пропали ми... (Плачучи виходить).

Вбігав Дробинський.

Дробинський. Дайте револьвер! Петре, дай мені револьвер!

Пасічний. А що таке? Скидан. Що сталось?

Дробинський. Револьвера дайте швидше товариство! Та що револьвер?! (П'є воду).

Скидан. Скажи-бо, що таке?

Дробинський. Трутизною струїв би, як вовків!

Пасічний. Не вийшли в поле?

Дробинський. Вийшли, бодай не вернулись!

Пасічний. Ну?

Павлюк. Що сталось?

Дробинський. День який! Сонце гріє, щебече птаство в небі. Земля парує! Жадає радосгі запліднення... Зерна!.. Хитають копі головами... А вона, мужва проклята серед степу широкого...

Всі. Що?

Дробинський. У хвильки грає під возами!!! Замість сівби женуть зерно на самогон.

Скидан. Запивають тугу.

Дробинський. Он і запивають, товаришу. Запивають Ще й приспівують: "Хоч пить — умирать, хоч не пить — умирать. Краще пить — умирать, чим не нить — умирать".

Павлюк. Небачена картина в полі!

Дробинський. Страшна картина! І гасло, кажуть хтось пустив по всій Україні: впадем у яму і її потягнем за собою, Радянську владу.

Скидан. Нещасні самогубці. Хто ж там орудує?!

Дробинський. Товариші, треба кричать! Писати треба!

Пасічний. Без паніки. Розмах події величезний. Без жертви не обійтись.

Дробинський. "Хоч пить — умирать, хоч не пить — умирать!"

Скидан. Ну, вип'ють і помруть.

Дробинський. Створити отаке на усуспільненій землі!.. Що скаже світ про нас?..

Скидан. Світ...

Пасічний. Який світ? Мене інтересує партія й колгоспи. Оце мій світ... Що скаже людство?.. До людства ще далеко, як до неба.

Скидан. Годі філософії, треба діяти. Лети негайно в поле.

Пасічний. Лечу.

Скидан. І скажи їм...

Гусак. Пошліть мене.

Скидан. Так ти ж недавно звідти... А толк який?

Пасічний. Скажу, як легко землю перетворити на рай! Це абсолютно просто!

Скидан. Залиш, Трохиме. Для раю на землі потрібна душевна святість у більшій мірі, ніж для небесного колись. А над до святості, сам знаєш, далеко.

Платон. Ще покупаємося в гріхах, у злі, в дурноті... Ще будуть війни й лихоліття.

Гусак. Балачки йдуть про зраду.

Всі. Де? Яку? Хто тобі казав?

Гусак. Балачки йдуть, що куркулі через своїх недобитків і особливо через жіноцтво, що поріднилося з керівниками, уже обплутують народ, аби продать його державам буржуазним.

Скидан. Балачки йдуть і провокації.

Гусак. Я кажу, розносяться.

Платон. На гусячих крилах...

Скидан. Дробинський!

Дробинський. Я!

Скидан. Гайда в поле. Я буду за годину. Об'їдь усіх і кожному скажи персонально, що мені, Скиданові Петру, його жаль. Скажи, що буде каяття, та не буде вороття... (До Пасічного). Зостанешся, поїдемо разом.

Пасічний. Скажи, що коли вони помиратимуть з голоду, "культурно людство" палитиме пшеницю, топитиме каву в океані.

Скидан. І трупний сморід нерозумного селянства веселитиме його, як дорогі духи.

Дробинський. О, будь вони прокляті... (Хутко виходить).

Входить Тарасик, плачучи.

Скидан. Чого ти скиглиш, лобуряко?

Тарасик. Учитель...

Скидан. Що? Вигнав?

Павлюк. Кажи-бо, не однімай часу!

Тарасик. Обдурив...

Пасічний. Чим?

Тарасик. Не знає Волги... Спитав, куди впадас? Д віп ва карту зирк — у Чорне, каже, море. А я й собі — &рк, а воно в Каспійське.

Платон. Ну, і що з того? Нехай пливе. Все в морі буде.

Скидан. Так і сказав — у Чорне? А треба куди?..

Пасічний. В Каспійське.

Скидан. Покличте сюди вчителя!.. Годі ревти!

Платон. Життя... Куди не повернись, ніхто нічого, як каже той, ні в зуб. Учителі вже не знають, куди тече вода в річках, писателі, я чув, писать не знають як. Нащо вже ми, природнії, казав той, гречкосії, і ми не знаємо, коли Як і що сіять.

Пасічний. Поучимось. Вчитись ніколи не пізно.

Платон. Трохиме, я на все згодний. Що завгодно, чув?

Тільки не вчи мене сіяти або вже вчи як-небудь нишком, аби я й сам не знав, що вчуся.

Входить Сірик.

Сірик. Будь ласка!

Скидан. Якове Петровичу? Здрастуйте. Куди впадав річка?

Сірик. Яка?

Скидан. Яка річка, Тарасе?

Тарас. Волга...

Павлюк. Еге, куди вона тече?

Сірик. Ви що? Збираєтесь мені вчинити іспит?

Скидан. Я вас питаю, куди впадає Волга?

Платон. А я питаю, чого у вас неголена личность і така неакуратність у фігурі?

Сірик. Не ваше діло. Це моя приватна справа.

Скидан. А Волга?

Сірик. Я не об'язаний вам відповідать.

Скидан. А хлопцеві ви об'язані? Тарасе, спитай учителя, куди впадає Волга?

Сірик. А, он що!.. Синок начальства... Ясно...

Скидан. Сідайте. Куди впадає Волга?

Павлюк. Годі, Петре. Давайте займатись ділом.

Скидан. Куди впадає Волга, чорт вас забери? Кажіть мерщій! Я злий!

Павлюк. Ну, Петре, не волнуйся!

Сірик. Прошу вас припинити глум! Я...

Скидан. Ви розбещуєте хлопця... Тарасе, вийди геть!

Тарас. Виходжу... Мені, тату, Яків Петрович став такий противний, що я б його, здається, вдарив.

Павлюк. Ти дивись!

Скидан. От!

Тарас. Ну, що я там його спитав? Волгу! Таку товстенну річку, і то не міг сказать!

Платон. Довчились чортового батька.

Сірик. Припустимо, я помилився.

Скидан. Хто вам дозволив помилятись?

Сірик. Що ж, виходить — я не людина?

Скидан. У класі не людина. Світило! Учитель мусить бути бездоганний. Інакше — ви злочинець.

Сірик. Знаєте, па двісті п'ятдесят карбованців...

Скидан. ...можна знайти Волгу. Ми теж сьогодні не багаті. Держава тягне з пас останній шмат. Так ми і є держава. У всякім разі, основна її частина. І в тимчасовій диявольській скруті вбачаєм особливий смисл!

Сірик. Так. Але чому, дозвольте вас спитати, ви можете в роботі помилятись, а я — ні. Чи ви тут бездоганні?

Скидан. Я помиляюсь тут щодня. Того, що ми тут діємо, ще світ не знав, а ваші річки давно на картах всі пожовкли і мухами прикрапані, як маком.

Сірик. До речі, я і пе географ зовсім. Я словесник, щоб ви знали.

Павлюк. А кажуть діти он, що й пишете ви не зовсім чисто, з помилками.

Сірик. Неправда. Це не помилки! Я не встигаю перевчатись: міняється правопис в Наросвіті.

Платон. Отаке. Скрізь, мабуть, однаково. Міняється, тече, летить, як та вода весною з потоків.

Сірик виходить. Входять Уляна і Нечитайло Мина.

Пасічний. Правда, діду? Все рушило разом. Неначе не село — ескадра кораблів у бурю. Продовжуємо! Петре, бери стерно! Команда, по місцях! Про Волгу не турбуйтесь. Через двадцять літ впадатиме, куди захочем. Захочемо — в Чорне, захочемо — у Каспійське, бо й Волга наша, і моря.

Нечитайло. Еге. Чорне море наше, Каспійське наше, а тарані чортма!

Уляна. Ну, Мино, що ти кажеш! Тут про розумне треба говорить. Петре!

Скидан. Ну?

Уляна. Так, мо, упишете назад? Як ти, Мипо? Нечитайло. Сьогодні вже не хочу. Голова опухла. Уляна. Ну от... Привела.

Нечитайло. Прийдемо Ще завтра чи позавтра.

Скидан. Приходьте, коли Схочете. Я не підганяю. Нечитайло. А може, ще обійдемось і так.

Скидан. Ні, дядьку Мино. Уже вам не обійти не об'їхать.

Нечитайло. Сказав сліпий, побачимо.

Скидан. Побачите. Будете ви ще у нас колгоспним Бригадиром та почнете орудувать лапами. Та стануть вас люди шанувати. Приїдуть до нас гості з Казахстану, Польщі чи, може, з самого, колись, Китаю — а хто тут у вас найкращий бригадир? Мина Нечитайло!

Нечитайло. Ну, годі, буде!

Уляна. Чув? Та що ви з ним говорите?

Скидан. Портрети ваші, дядьку, будуть по газетах книжки про вас напишуть, про вашу славу па весь світ!

Нечитайло. Книжки напишуть, а корову і коней заоеруть. І оді й дивись на фотографію. Ходім, Уляно. Полаємося трохи дома та, мо, заріжемо хоч теля.

Уляна. Отак як бачите.

Входять Верещака й Сірик.

Верещака. День добрий, товариство!

Скидан. Здрастуйте.

Верещака. Письменник Верещака! У відрядженні по Україні з творчою метою.

Тихий. Отеє приятно. Драстуйте! Давно хотів письменника побачить.

Сірик. Прекрасні епохальні твори! (До Скидана) Читали?

Скидан. Читав.

Уляна. Шапок не знімають — що воно таке...

Верещака. Що саме ви читали, товаришу Скидан?

Скидан. Та, мабуть, чи не все читав. Пишете ви стисло_Не те, що, скажімо, граф Толстой.

Верещака. Ну, звичайно. Не ті часи.

Уляна. Ой не кажіть. Таке робиться!..

Нечитайло. Не лізь хоч до письменства, кохана.

Верещака. Так... Чудесное у вас село!

Скидан. А чим воно чудесне?

Верещака. Розкішні краєвиди. Хатки малесенькі, як лядечки.

Нечитайло. Живемо, як бачите.

Сірик. Іван Гнатович рішив.

Сірик. Іван Гнатович рішив побудувати дачу коло нашого села.

Скидан. Чого ж коло села? Яке на хуторі життя? В селі будуйте.

Верещака. Для творчості потрібна тиша.

Тихий. Я думав, люди.

Скидан. Проте як знаєте. Вам видніше.

Уляна. Еге. Отутечки у нас один панок роками проживав. Із Петербурга. Було, все дітям гроші роздає. Дурний був, і вата в ушах. А потім того, як ото вбили його в революцію, так ніхто вже не той...

Верещака. Інтересно.

Нечитайло. Помовч. Інтелігенції не лякай, чуєш?

Уляна. Еге. Забула. Живе ще ж той, Безверхий. Все корів малює та глечики на призьбі.

Верещака. Да? Цікаво.

Скидан (показуючи на Демида). Ось мій батько. Недочуває, пробачте. Моя жінка Мар'яна.

Верещака. Приємно... А що вам з моїх творів...

Скидан. Все сподобалось. Смак у письмі я маю високий. Що я читав? Ну, вас читав, ще там когось. А книг написано, ви самі знаете... Не потурайте моему смакові в питаннях досконалостей мистецьких.

Верещака (до Сірина). Чули? Інтересна мова.

Скидан. Нові часи, товариші. Ми зараз прагнемо такого тону, щоб стенограму нашої розмови читати міг би увесь світ, а по самі лише любителі фольклору.

Верещака. Чудесно! Ви є, товаришу Скидан, ота іюва шива людина, якої так бракує для письменства.

Скидан. Не знаю, може. Вам видніше.

Верещака. Я буду щасливий увічнити ваш образ для нащадків у століттях. Ви розумієте мої завдання?

Скидан. Щодо віків і нащадків мені однаково, пробачте, чи будуть знать вони, який ходив я неголений, як некрасиво їв і пив, як лаявся погано часом і як нові слова невірно вимовляв...

Верещака. Ні, чому...

Скидан. А от що діється, і як довірив нам таку всесвітню справу Центральний Комітет, і як я шкутильгаю •тутечки, коли б ви знали, як часом падаю, як комуністом етав у колгоспі, — оце для століть, признатись, неоднаково мені.

Верещака. Так. Але я опишу ваш побут. Жива людина ви, а не плакатний знак.

Скидан. Глядіть, щоб побут вас не обдурив. А віп такий, і особливо у степах, де все не високо, казав той, і не низько.

Тихий. Та ще й на вітрі.

Верещака. Себто?

Тихий. Який тепера побут? Поїхав побут з куркулями. А тут в колгоспі веремія...

Скидан. А пристрасті, коли б ви бачили! От розпитаєте Марисю. Одні сюди, другі — назад... Вперед — назад, Вперед — назад... А тут роботи безліч і складних завдань. Позбутись треба, і не як, а зразу, бога, чорта, і святого Духа, і всіх святих, що володіли нами тищі літ, домовика, русалок, і відьом, і власних коней, і корів, і персонального запасу хліба, і особистої землі, і спадщини, і царства божого, загробного життя, неділі, паски, різдва...

Уляна. От дожились!

Скидан. Заповнить новим змістом всі оці пустоти і возлюбити труд на щастя людства, й межі стерти предко^ вічні, з'єднатися в єдине поле... Хто в світі нам рівня в щедротах оддавання?!

Уляна. Нема на світі... О-ой!

Демид. Еге! Корів он оддають да ріжуть. Да одне одного!.. Да самогон женуть смердючий, змій би його пиві Тьху!..

Тихий. Все стало іншим, навіть горе і радість. Довірите? Назвіть мені що-небудь, що б не стало іншим. От життя!

Демид. Таке мелете. Ну, хай уже начальство інше. Бідність же та сама?!

Гаркавий (у дверях). Петре!

Скидан. Іду!.. І бідність, тату, вже не та. Колись її всі жаліли, а зараз колективно ненавидять — партія уряд і всі трудящі.

Демид. Не бреши, голодранцю!

Скидан. Їй-богу, тату, правда! (Вибігає у двір).

Демид. Як же ш ненавидять, коли їх на всі должності настановлюють?

Верещака. Так ненавидять, діду, бідність саму, а людей бідних люблять.

Демид. Га? А пащо їх любить? Бідні люди погані. Злиденні та плохі, вроді мене... Тьху... Отож-бо, чув, дурного Харитона Гусакового настановляють, кажуть, кооптахом. Пропала птиця...

Верещака. А син от ваш, Петро, бідний?

Демид. Е, Петро. Петро воєнний, образований. Робочий чоловік. Ми змалку що? В буряках копались, а він уже цукор варив...

Верещака. Де?

Демид. На цукроварні, де? Дурне питаєте...

Входять Цар, Трубенко, Сторчак і Чорнота.

Цар. Здрастуйте.

Сторчак. Здрастуйте.

Чорнота. Здрастуйте. З неділею.

Павлюк. Здрастуйте. Що треба?

Тихий. Здорові.

Писанка. Добрий день. З чим прийшли?

Гусак. Знов прилізли, контрреволюція лукава!

Цар. Не контрреволюція, а антитеза.

Верещака. Що?!

Пасічний. Інтересно. (До Верещаки). Придивляйтесь уважію.

Трубенко. Десь підхопив слівце.

Верещака. Що за антитеза? Звідки?

Цар. Тутешня. З нашого села.

Верещака. Сказитись!

Гусак. Вийдіть геть негайно!

Чорнота. Дозвольте... Як це так!

Цар. Я чув, що тут письменники приїхали писати драму з нашого життя.

Верещака. Не драму, комедію.

Цар. Комедію нам грать ще ранувато.

Гусак. Не ваше діло. Що вам треба?

Цар. Хотів сказати дещо.

Пасічний. Заходьте вечором, прошу вас. Зараз засідаєм.

Мар'яна. Ну, хай би люди посиділи... Господи...

Гусак. Вийдіть, вам кажуть! Напишуть вре, що треба, і без вас.

Цар. Вийдемо, якщо так. Тільки без нас же ситуація часу неповна. Невже не видите, що зараз ось якраз на нашій середняцькій шиї хитається судьба століть. Що в океані труднощів людських цілого світу щонайтрудніші люди — ми. Мов чи наше? Ось світове питання. Великий знак доби. Несемо. Хитаємось на цілий світ — сюди-туди. Несемо!

Пасічний (до Верещаки). Чули?

Гусак. От шкура!

Верещака. Моє чи наше? Це ж дійсно запорозький Гамлет.

Трубенко. Товариші, будь ласка, до вечора не маємо часу. Просимо вийти.

Цар. Жаль.

Верещака. Жалієте?

Цар. Жаль думок. Може, не зараз, колись би пригодились. Прощавайте.

Входить Скидан.

Скидан. Ага! Дядько Цар! Дуже радий. Як співається в пісні: "Ой що ж то за шум учинився, дядько Цар у колгоспі появився".

Сторчак. Не зовсім.

Скидан. Он як!

Верещака. Чому?

Цар. Не гоцжусь. Нутро непідходяще.

Гусак. Хитре?

Цар. Чого там! Ні над чим хитрити.

Пасічний (до Верещаки). Чули? Самокритика.

Верещака. Оригінальне. (До Сірина.). Хоче бочком на дурничку проскочити в дійові особи, в герої.

Гусак. Чорта лисого!

Верещака. В колгосп, мовляв, не хочу...

Цар. Не хочу.

Верещака. Точно... І хочу непомітно обернутись в позитивний образ. (Записує).

Цар. Не криюсь — хто не хоче! Трудно зараз бути в негативі: ані тобі сльози, ні каяття, ні путнього слова Самі злочинства сиплються з тебе, як з торби.

Верещака. Перехідний момент.

Цар. Мабуть, що так. Племінник мій, професор фізики в Ленінграді, член партії, так той аж звідти бачить, що я за один. Пише мені недавнечко в листі...

Сторчак. Сам читав!

Цар (дає Сторчакові листа). На, читай уголос... Пробачте — неписьменний.

Сторчак (читає). "Повинуючись загальному гідростатичному закону, ваше, дядьку, селянське старовинне єство не зовсім відповідно ще розташувалося в новому політичному сосуді, в який його судьба перелила, вповні ще прийняло його модерну форму. Деякі молекули уашого єства ще іте вляглись рівнобіжне стінкам отого сосуду і мусять довго ще стирчать куди і як попало..."

Цар. Ну, що ви скажете! Мовчу, бо правда.

Верещака. Підводить наукову базу.

Пасічний. О, він ще й філософську підведе.

Цар. Якщо дозволите. Для того і прийшли.

Верещака. Тільки без хитрощів, одверто...

Цар. Попробуем. Так от що, товариство.

Верещака. Ну-ну...

Цар. Ми люди індивідуальні, українські, і до колгоспу йти ми не хотіли.

Скидан. Ми теж український народ. І вас питаємо:

хто вас просив де нашого колгоспу?

Цар. Ніхто нас не просив. Загнав був нас Гусак Харко.

Гусак. Брешеш!

Сторчак. Еге! Взяв на переляк, чортяка.

Цар. Загрожував свободі нашій і життю.

Гусак. Брехня!

Цар. Давайте так розійдемось, товариші: все, що було куркульське, папське і людське, — всі грунти і води, одне слово, беріть собі, колгоспу. Нам, одноосібникам, нехай лишиться тільки наше.

Гусак. Хто підпалив сільраду?

Цар. Не палив, не знаю. Я нездатний щось там запалить чи знищить. Зробить щось добре я здатний.

Скидан. Я теж так думаю.

Цар. За те ми тебе й поважаємо, хоч і розходимось.

Скидан. Чому?!

Цар. Ми, бачте, люди інші. У вас всесвітній інтерес, ми ж люди окремі. Малого інтересу люди. І смисл життя ми бачимо в малому інтересі, в своїй окремості, сказать би.

Пасічний. Себто?

Цар. Ви хочете зробитись робочими на всій землі, а ми — властителями клаптиків земельних.

Верещака. Он куди загинає!

Скидан. Записуйте. Не скрізь почуєте таку одвертість.

Верещака. Властителі клаптиків! Це ж цілий образ! У двох словах вся постать.

Сторчак. Пишіть — властителі й любителі землі.

Пасічний. А ми хіба не любимо землю?

Цар. Ви перестанете її любити, лаяти й клясти чи за неї молитись, бо трудодень і трактор цього не потребують.

Тихий. Неправда!

Скидан. Неправда!

Трубенко. Неправда!

Гусак. Куркульські брехні!

Пасічний. Ми землю любимо новою, вільною любов'ю нових властивоетей, без лайки й прокльонів одноосібника-раба!

Сторчак. Побачимо!

Скидан. Побачите. Ось заженемо ваш сектор на болото.

Сторчак. Нічого. Хоч у болоті, аби наше. Така людська природа.

Пасічний. Філософ. Природу треба чистити, щоб не змарніла в бур'янах і хащах випадкових.

Цар. Почистите, я бачу, ви природу так, що згине, мабуть, і краса її, і тиша.

Скидан. Досить тишини! Ми на природу винесемо план.

Пасічний. Природа без науки й плану загине від таких любителів, як ви. Так гине ліс, коли його возлюбить шашіль.

Скидан. Ми прагнемо життя нового, значить, і нової краси.

Входить художник Безверхий.

Безверхий. Замовкніть! Не говоріте мне хоть про красу! Невже ви й про красу можете щось сказать?

Скидан. Де вже нам!

Безверхий. Свинарник довжиною в півтораста метрів, яким ви згиділи пейзаж з мого вікна. Оцей свинарник, я вас питаю, е він красивий чи ні? Ваша робота?!

Уляна. А чим він поганий?

Безверхий (до Уляни). Не ваше діло!

Скидан. Ви дивитесь на свинарник збоку, а я зсередини. До речі, ви всередині свинарника були?

Безверхий. Що ви цим хочете сказати?

Скидан. Всередині це не свинарник — готель свинячий, слово честі.

Безверхий. Начхать я хотів на ваш готель! (До Верещаки). Ви понімаете, що делается здесь?

Верещака. Верещака.

Безверхий. Той самий? Дуже приємно!

Безверхий. Ви понімаете, какой пейзаж згиділи з вікна? Вот так вот — рєчка, вот. Тут кустіки, вот здесь вот верби по лугу. Потом река делает такую, вот смотрітє, загогуліну, ну, то есть, батенька, красота невероятная!

Верещака. Дійсно...

Безверхий. Да пет. Слушайте. Ви слушаете? Вот. Прієзжаю з города: пу, зашли соседі — Запорожець, Кошовой, Гаркавий. Да... Обедаю. Випиваю, так сказать, рюмку водки, терновки, знаете лі, виходжу на балкон, лягаю, у меня, знаете лі, такая, вот смотрітє, лежаїточка вот здесь вот... Да... Нет... Ага! Лягаю, смотрю вперед — свінарнік! Сто двадцать метров. Не вандалізм!?

Скидан. А ви б, Федоре Григоровичу, свого проекта подали.

Безверхий. А ви меня просілі?

Скидан. Просив.

Безверхий. Значить, я забил. У меня артеріосклероз і міокардія вот здесь вот. Забил.

Скидан. А я не забув. Склерозу в мене нема.

Безверхий. Вот і живіте з кабанамі. Я больше в вашем селе не жілец. Довольно свінарнікамі портіть ландшафти!

Уляна. Чого ви за свинарник учепились? Не так поставили! Загогулину йому закрили!.. Так забіжіть з другого боку та й милуйтесь. Все одно гуляете та корів малюете.

Безверхий. Не твойо дело. (До Верещаки). Слишали? Пришла в правління... дама!

Уляна. Хто дама? Я дама?

Безверхий (до Верещаки). Ну, ви посмотріте...

Уляна. Люди добрі, чули? Дамою мене узвав!

Нечитайло. Ну, й узвав, сатана тебе не візьме!

Уляна. Яка я дама? Причастуюсь!

Безверхий. Ну вот. Видіте?

Уляна. Я робоча жінка, а не дама.

Безверхий (до Верещаки). Вот вам тіп для комедії.

Уляна. Для кумедії? Для якої кумедії?.. П'ять літ корів малює та горщики па закладках! (До письменника). А вчора йду з роботи. Так

натомилася. Дивлюсь: аж він малює будяки, що я не дополола. Не глум! Я будяки полю а він малює! І стида ж не має, а ще за границею був!

Безверхий. Я ухожу. Не желаю бить предметом глумлєній... (Щезає).

Тихий. Образився.

Нечитайло. А-а! Сміється з мужиків.

Тихий (до Верещаки). Скажіть, давно хочу спитати пробачте...

Верещака. Прошу.

Тихий. Чого це деякі письменники да, кажуть так дисати стали тугувато? То ж було колись, скажім ось Гоголь чи той, як його...

Трубенко. Граф Толстой!

Тихий. Граф Толстой! Граф Монте-Крісто. От писали!

Верещака. Ну, бачте, сучасникам це завжди так здається. Знову ж, були інші взаємини. Епоха була інша.

Демид. Монополька?

Верещака. Епоха! Час такий! Доба! І потім, всі вони оті письменники, були продуктом...

Демид. А, так! Були продукти, а де вони?

Тихий. Да не про те йде мова. Вони ж були пани? Робить їм нічого, от, гуляючи собі, й писали. Вірно я кажу?

Верещака. Не всі. Проте жили без навантаження Тематика також була не завжди актуальна, легка. Не те що в нас.

Демид. Еге. Що за день напишуть, те за ніч покурять Легкий тютюн!

Верещака. Який тютюн?

Тихий. А такий, що от, приміром, кажуть, що Пушкін так проти самого царя писав. А Шевченко навіть проти цариці. А зараз візьмеш книжку, проти кого ви пишете її проти чого...

Демид. І бомага не та якась... Не згорнуть, не закрутить... Самі цатрети.

Верещака. Цікаві настрої... Хм...

Тихий. А ви не хмукайте. От ви. Проти чого ви пишете книги?

Верещака. Мої книги... Ні проти чого... Пишу тільки за.

Тихий. Дак тоді нащо їх писать? Всяке ж письмо пишеться щось проти чогось. "Тільки за"! Хитра штука!

Уляна. А тобі яке діло? Чого ти до людини причепився?

Нечитайло. Уже в літературу лізе. 133

Верещака (тихо до Сірика). Цей дядько сводоч... (До Тихого, побачивши два ордени Червоного Прапора), Пробачте, за що у вас ордени?

Тихий. Тепер такі часи, що всі ми мусимо одне одному помагать. От я й кажу письменнику...

Уляна. Так ти ж неграмотний. Ти книги тільки куриш.

Тихий. Оце хіба що так. Єдиний твій проти мене аргумент. Освіта у мене вечірня. А пишуть все-таки не так!

Уляна. Ну, що ти скажеш!

Тихий (до Верещаки). Були діла й на ордени.

Верещака. Ваше прізвище?.. Пробачте...

Тихий. Тихий.

Верещака. Товаришу Тихий, коли б, спираючись на свій критико-літературний досвід, ви не курили книжок, а, скажімо, були культурною людиною, про що б ви книгу написали? Ви про це думали?

Тихий. Думав.

Уляна. Ну, скажіть на милость!

Тихий. Я не писав би про царів, тиранів чи великих персон. Я склав би книжку або казку про отакесеньку людину, що призначається на посаду, для якої в неї ум голови не хватає. І як ота людиночка... Як усе в неї зразу пішло обертом. Була неначе не дурна — показала дурість. Весела й привітна була — стала гордою і мовчазною. Була сором'язлива — стала категоричною. Була чесна — почала підробляти покажчики. Мало того, зробилась нещасливою і почала вже, прах би її взяв, наводити нудоту на всіх, хто їй підлягає.

Верещака. Он як! Ну, вам, дійсно, дай освіту...

Тихий. Про пашу освіту не турбуйтесь. Частично можна землю обробляти і без Євгенія Онегіна й Тетяни. А от кому б я негайно зажадав освіти, — так це начальству, районному і навіть сільському. І не тільки вищої, а й середньої.

Верещака. А для чого тоді середня?

Тихий. А для того, щоб середина була в пропорції. А то часом трапляється: голова з вищою освітою, серце з нижчою, а шлунок зовсім темний і потребує багато харчу і дорогих напоїв.

Гусак. Ти на кого натякаєш?.. Я тобі пригадаю цю балачку, писатель!

Демид. А от скажіть мені, товариші, чого це в нашому районі да така бідність у моду пішла? То ж колись, скажім, одне багате, друге, дивись, бідне. От бідне щось заробить у багатого. А зараз і бідні — бідні, й багаті — бідні, начальству все мало. Вітряки розорили...

Тарасик. У вас, діду, дрібнобуржуазна психіка.

Демид. Га?!

Тарасик. Психіка, кажу, у вас буржуазна і дрібна.

Демид. Помовчи, шеф!

Верещака. Цікаво. Чудесний матеріал.

Демид. Га? Що кажете?

Тарасик. Кажуть, що ви контрреволюціонер і пережиток капіталізму, діду.

Демид. Що?! Сибір нашого царя! (Кидається до Тарасика).

Тарасик тікає повз Скидана, що з'являється у дверях.

Скидан. О, вже зчепились, вояки. Ой біда мені з вами... Сідайте, тату, отам або приляжте. Ну, що ви, їй-богу... (До Верещаки). Прошу пробачення.

Верещака. Ну, що ви! Будь ласка. (До Сірика). Чудесний тип для сцени. Обов'язково вставлю в п'єсу.

Демид. Як? Куди приставите?

Тарасик. Вони хотять показати вас у театрі. У вас дрібнобуржуазний тип.

Скидан. Ну, Тарасе...

Демид. Ага... Он як... Ось воно куди карлючка закандзюбилась! Дрібний, кажете, тип, на сцені? Ну, спасибі

Мар'яна. Куди ви, батеньку, не треба...

Демид. Дочко, не держи мене.

Скидан. Ну, що ви, тату!

Демид. Ні, діти, вже я вам не тато.

Мар'яна. Ну, тату, ну, а хто ж ви?

Демид. Хто я?..

Скидан. Ну, годі. Хочете, поб'ю Тараса? Нехай поплаче трохи, лобуряка. Тарасе!

Тарасик. Я тут. Ударте, діду.

Мар'яна. Може, гниличок би чи яблучка з'їли?

Демид. Ви чули, хто я?

Мар'яна. Та то ж письменник щось там ляпнув. Він одмежовується, татуню. (До Верещаки). Скажіть щоиебудь.

Демид. Не батько я. Я дрібний буржуа на сцені вже, а не в старенькій хаті, що її сам колись зробив руками оцими. Тоді що вас на світі не було. (Виходить на авансцену). Так, оцими руками. Тоді ще їх на світі не було. Давно живу, і, може, справді, вже не людина я, а соціальний знак, артист який, а це все, може, сцена, а не моя хатина, що був зробив її руками оцими літ п'ятдесят тому назад. Усе життя нужденне і злиденно ненавидів свою я дрібність буржуазну, плазуючи з худенькими волами по дрібних нивках, мов по латочках, за дрібні гроші, не за капітал, та у дрібному поті, з дрібними дітками, що їх було тринадцятеро, дванадпятко господь собі яабрав, оплаканих дрібненькими сльозами... Оце-то те... Пройшли мої літа, і день мій звечорів, і я на сцені ось, і жаль мене бере. Не я був дрібний буржуа! Дрібпа була доля. Здрібнила все моє життя. Здрібнила розум мій і почуття. І мій талан... Га?! Де ти, мій талане? Тебе ж я, певію, мав, хоч і неграмотний. Та приорав чи, мо, забув у борозенках папських? Чи на шляхах чумацьких? Чи по шинках поганських? Талане мій, привидься!.. (Падає). Мар'яна. Таточку!.. Померли... Петре!..

Вбігають Олена і Ларися.

Скидан. (бачить, що Верещака записує). Пишете? Пишіть: помер великий артист па дрібних ролях. Помер письменник чи поет нездійснений, плугатар добрий, батько мій...

Уляна. Грушки любив. Оце йому гниличок принесла.

Олена. Та ще любив співати. Все, було, співає. Де ото не робиш, чути: "Гей, у полі вітер віє, а жито зеленіє, а козак дівчину та вірненько любить, та зайняти не сміє". Демид, царство небесне.

Платон. Пригадую, колись, ще парубками, виїдеш у степ було, а степ широ-окий, широкий! До самого Криму, та до Кубані, та Молдавії, так ото переспіваємо всіх пісень та й почнемо самі придумувати. Оце "Ой у полі вітер віє" од Демида пішло, потім "Над річкою бережком ішов чумак з батіжком, гей, гей, долю доганяти, гей..." Потім... той... Багато. Позабував уже. Таких пісень письменники, куди...

Олена. Де там їм. Тепер ось радіо пакашлюс для всіх.

Ларися. Любили вони добре слово.

Уляна. А що вже до роботи...

Мар'яна. А правда, тіточко... Великий був трудар! А гарні які, гляньте. Посміхаються.

Уляна. То його душечка полинула... Хоч тепер нема, кажуть, раю. Куди ж полинеш?

Олена. Та, кажуть, що й душі вже нема... Петре! Чи ви, писателю! Як же так, що скільки людива терпіла...

Верещака. Матеріалізм доводить, що рай, 1 пекло і так звана душа — це вигадки попів.

Олена. А що ж отут? Було, і от немає!

Верещака. Рефлекс...

Платон. Ну, це як у кого. Людина душевна — душа. А вродиться казна-що, дак там уже то, що пи кажете. Всяке створіння! (До Демида). Вічна тобі пам'ять, добра душа человіческа!

Мар'яна. Як смутно! Нехай було б саме лише пекло, аби був той світ... Петре!

Скидан. Не знаю, Марисю. Мене хвилює цей світ, а не той. Я бачив пекло на землі, і раю хочу я також земного, і вірую в земний домашній рай.

Чути, як наростає широкий урочистий спів на дорозі.

Тарасик (вбігає). На Дніпрельстан їдуть, тату! А прапори червоні!.. Діду!.. Ой!..

Скидан. Завісу!

Завіса

ДІЯ III

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

В правлінні колгоспу. Чимала кімната. За вікнами майдан. Чути десь співи. Гудок пароплава з Дйіпра.

Чорнота. Чули? Великий, кажуть, недосів по всій Україні? Щось буде...

Гусак. А що буде? Ти звідки знаєш?

Чорнота. Учора я спинився прикурити під дверима ячейки... Чую...

Гусак. Про мене говорили?

Чорнота. Тільки й було мови. І ніби казали, що ви винуваті, а в чім саме, не дочув. Далі Пасічний розповідав письменникові, що ви... Ось тут записано (Читає) "Гібрид..."

Гусак. Що-о!?

Чорнота (читає). "Гібрид Хлестакова, Смердякова і Держиморди переходової доби до комуаіадіу".

Гусак. Здорово. А що воно таке?

Чорнота. Не казав. І ще балакали, що ви великий... ой... так якесь слово вроді хама...

Гусак. Ну, ти!..

Чорнота (читає). "Хамелеон!" Гусак. Тю!.. Что такое!?

Входить Сторчак.

Сторчак. Я знаю, що це. Зависть людська.

Гусак. Абсолютно. Справді. Хто заготзерно? Я! Райкооптах? Я! Рай!.. Будуть заздрити.

Сторчак. Мар'яна крутить Скиданова.

Гусак. Нехай. Вона ще покуштує. Недовго їй робити з мене дурника.

Сторчак. А ти не слухай.

Чорнота. Докрутиться...

Сторчак. Веди свою лінію. Я не знаю в правлінні колгоспу другої людини, як ти. І що в тобі дорогоцінне — категоричність рішень. Коли ти повелів жінкам зарізати зразу уищу курок на майдані в спеку, то хоч кури й завоняли майдан, я подумав: отеє кооптах! Ніхто не міг його переконати, аби не різати зразу! Акт об'єктивно помилковий...

Гусак. Да! Не встиг поскубти, поііімаеш.

Сторчак. ...але ж який розмах і твердість!

Гусак. Ненавиджу вагання й сумніви! Раз я начкооптах, хто краще мене знає птицю?!

Сторчак. Ніхто, категорично... От тільки чому ти, Харко, не партійний? Анкета чиста, рід злидарський. Тебе б поставити па колгосп! Дати тобі пару заступників розумних, — от двинули б діла!

Входить Скидан.

Скидан. Все двигаєш, індусе? Що за діла?

Гусак. Тут знов куркульня, нонімаєш... (До Сторчака й Чорноти). Вийдіть з кабінету! Чорт вас понаносив! Ну!!! Чорнота. Пробачте...

Чорнота й Сторчак виходять.

Скидан. Не кидайсь на людей!

Гусак. На яких людей? Тебе ж од нечисті оберігаю. (У двері). Підождіть там... банда. (До Скидана). В колгосп уже хотять, Чув, що говорили! "Двинем діла-а!" Ну, я — ні! Хай покрутяться!

Скидан. Все крутиш...

Гусак. Хай коней приведуть і корів, що порізали... Складні у нас взаємини, Петре. Поглянути збоку — вороги, що тільки й мріють учепитись один в одного.

Скидан. Чого там...

Гусак. А справді — велетенська сила! Вже дійсно ми з тобою, як риба з водою.

Скидан. Поменше б ти воду каламутив...

Гусак. Петре, ти знов... Ну... Ну, буває! Представники сиділи з центру... Ну, хвастонув...

Скидан. Хвастонув... А представник собі десь хвастоне... Якраз там, де потрібна абсолютна точність!.. Яке нещастя ти приніс колгоспу. Сам сатана б не придумав.

Гусак. Ну, що ти!.. Паніку вчиняєш...

Скидан. А, ну тебе! Одна хвилина хвастощів дурних, і над селом неначе чорна хмара повисає. Я поїхав.

Гусак. Куди?

Скидан. Викликають в район. Може, пощастить хоч трохи поправити.

Гусак. От шарпанина! Не дають работать... (Виходить).

Входить Мар'яна.

Мар'яна. Петре, ось вечеря й сніданок на дорогу.

Скидан. Спасибі, Марисю.

Мар'яна. Як невчасно ти їдеш, Петре.

Скидан. Мушу їхати.

Мар'яна. Чутки погані йдуть!..

Скидан. Знаю.

Мар'яна. Цар мовчить. Вже Нечитайла переманили до себе. Три дні з хати пе виходять обоє. Щось готується.

Скидан. Нічого. Сил вистачить, не бійся.

Мар'яна. Коли я з тобою, не боюсь нічого. Яка в тебе гарна рука. Широка.

Скидан. Для нашого діла потрібна широка рука.

Мар'яна. Ой... Я так люблю тебе. Петре, так люблю... Так мене тягне до тебе.

Скидан. І я.

Мар'яна. Пусти, на роботу спішу... Вертайся швидше. Будь здоров.

Скидан. Будь здорова.

Скидан виходить, входить Гусак.

Мар'яна. Ночі по спить... Що ви наробили? Хто вас просив гукнуть іїа зборах оте страшне число?

Гусак. Не твоє діло.

Мар'яна. "Пропоную чотири тисячі центнерів!" Де ваша совість?

Гусак. Не твоє куркульське діло!

Мар'яна. Людське, народне діло. Ви збільшили хлібоподаток вдвое.

Гусак. Брехня! План був занижений!

Мар'яна. Неправда! Високий план подав Петро. Найвищий!

Гусак. А чого ти мовчала? Чому на зборах ніхто не заперечував?

Мар'яна. Як заперечувати, коли ви зразу, не переводячи духу, гукнули — хай живе те-се-друге-третє і почали плескати в долоні.

Гусак. А письменник що сказав після мене?

Мар'яна. Співав, як соловей. А що він знає про хліб? Чим більше, тим краще, — так йому здається. А куди більше, що краще!?

Гусак. Прошу не заважати. У мене збори і посівна на носі.

Мар'яна. Різне ви сієте з Петром. Він сіє хліб для держави. Ви — плутанину... Який був настрій у колгоспі! Свято! Ви нам свято обернули на страх і тривогу. Заждіть... Прийде на вас управа... (Виходить).

Гусак. Е-е! Он як! Лякають! Позвольте, де це я? В куркульському таборі... Ні-і! Я зіб'ю з тебе гонор, Скидане. Ти ще не раз проклянеш тут життя. Подумаєш, пророк явився!

Стук.

Хто там?!

Сторчак (входить з Чорнотою). Ви мусили прогнати нас, як наволоч.

Гусак. Прогнав таких, які є.

Сторчак. Будь ласка. Ми так розуміємо стан: якщо на даному етапі нас треба зневажати, зневажте краще ви, Харитоне Ригоровичу, аніж хто інший. Ми вас вважаємо за друга. Робіть, що хочете, — ми ваші.

Чорнота. Не тільки ми. Вважайте, півсела.

Гусак. Чув уже, чув... З колгоспом все одно не вийде.

Чорнота. Знов Скидан?

Гусак. Мар'яна підвернулась. Радила вигнати вас зовсім з села.

Чорнота. Ну, що його робити? Я... Я пропаду, а вб'ю її, Їй-богу!!! При першій зустрічі!

Гусак. Ну ти!!! Мурло. Щоб я не чув етих розмов!!! Бандит.

Сторчак. Дурню!

Гусак. Ти де знаходишся!? В державній установі!

Чорнота. Пробачте.

Гусак. Палій проклятий! В Сибір зажену!

Сторчак. Ну, Харитоне Ригоровичу, не кричіть. Бережіть здоров'я для держави... Ой, пе бережуть керівники здоров'я! Пропадем, їй-богуі

Гусак. З вами набережеш... Щось у мене справді...

Сторчак. От бач. Присядьте, прошу вас... Серце. Ай біда!.. Діло тут, звичайно, не в розпачливих вигуках Чорноти. Зрештою, кожна людина якось умирає... Що Мар'яна? Тут треба ширше дивитись.

Гусак. Он як...

Сторчак. А як же! Вся сила в ньому, а не в Мар'яні. І яка сила! Хіба ж учора не сказав, коли ми натякнули що будемо жалітися, — я, каже, тут начальник!

Гусак. Ну, він не так сказав, неправда.

Сторчак. А ви намотайте на ус. Діло ж не в правді, а в правдоподібності. А правдоподібність завжди десь меїкує з правдою, як кара з провиною... Хіба не помічали?

Гусак. Цікаво... Ну-ну...

Сторчак. Харко Ригорович... побережи здоров'я. Я сам аа тебе все скажу! Він тебе ненавидить, і ти його. Інакше бути не може. Значить, комусь кінець... Треба щось діяти. І не стріляти ж, господи прости?

Гусак. А що робить?

Сторчак. Зпищи його бездоганність. Він бездоганний — ось біда. І щасливий. І це відомо всім. І в цьому його сила.

Гусак. Усіх підібгав під себе.

Сторчак. Навпаки. На взводі всіх тримає. Чим? Силою щастя. Він весь обернений до людства отсим щасливим, боком.

Гусак. Да-а...

Сторчак. А хай от, скажімо, пізнає вііїї скорботи особисті. І хай його побачать люди зі сторони пеіцастя Журби йому!.. Хай він страждання пізнає!

Гусак. Яке?

Сторчак. Яне завгодно. Важно, щоб він перестав бути щасливим. І тоді...

Гусак. ...зробиться ще дужчим.

Сторчак. О ні! Журба ще не піднесла нікого в світі й не зміцнила. Та ще коли поверх журби пустити клевету.

Гусак. Одмете.

Сторчак. Другу! Третю!.. Десяту!.. От він служив у ГПУ на афганському кордоні. А хто поручиться, що він не шпик афганський?.. Вона ж куркулихою була п'ять років? Прикиньте... Зважте...

Гусак. Дурниці.

Сторчак. Дурниці? Хай спростує. Знаки клевета зостануться ж на ньому. Та ще коли по полю наклепу розкидать клятви в вірності. О-о!.. А Мар'яна... Колгосп її любить. Вона передовичка. Чиста... Ну, вона може перестати бути чистою. Стане теж аморальною... Потім можна взагалі... Головне, щоб він спустошився.

Гусак (риючись у паперах). Крупно, крупно. Прямо артист... Що за напасть?! Загубив десь інструкцію... Ну, к чорту!..

Сторчак. Домовились!.. (Іде з Чорнотою до дверей).

Гусак. Да! Попереджаю: на зборах може статись так, що буду крепко лаяти.

Сторчак. А може, й навпаки. Сьогодні збори розпочне знаєте хто? Печитайло. Ми вже домовились учора. Видасть Скиданові таку правду, що голова піде обертом.

Сторчак і Чорнота виходять.

Гусак. Як глибоко проник у мою душу класовий ворог. Читає, як у книзі... І, певно, думає, що вже мене купив. Ну ні-і!.. Зробить своє діло — ф'ють! Інакше дійсно... Фу, гидота... (Знайшов інструкцію). Знайшов, слава богу. (Виходить).

Входять секретар партбюро Пасічний, Верещака, Дробиньский.

Дробинський. Вигура їде!

Пасічний. Нарешті... От порядки!.. Третій день зриваються загальні збори. Де це видано!

Дробинський. Тихо... йде... Здрастуйте!

Входить Вигура.

Вигура. Сьогодні виведемо па чисту воду раз назавжди. Досить!.. Привіт... Не думав я, що ваш Скидан... Де Скидан?

Пасічний. В район покликали.

Дробинський. Вернуть?

Вигура. Негайно...

Дробинський хутко виходить.

Не поздоровиться кому-небудь на зборах. Вже чортзна-що тут завели. Родинний альянс з куркульством! Незаможникам рота затуляють!

Пасічний. Цього нема.

Вигура. Без заперечень! Одповісте, коли вас запитають, товаришу секретар. (До Верещаки). Найбільш прогресивна біднота вже стогне, її затискають у правлінні.

Пасічний. Нема таких. Я заперечую.

Вигура. Можу нагадать. Про Гусака забули?

Входить Дробинський.

Дробинський. Пробачте. Збори починать? Пасічний. Ідем.

Входять Платон Шерстюк і Тихий.

Пасічний. Прошу вас... після зборів.

Вигура. Постійте. Треба вислухать. (До Шерстюка). Вам що?

Шерстюк. Ми тут, порадившись, прийшли до вас просить, товаришу Вигура. З нагоди вашого приїзду...

Вигура. Що саме?

Шерстюк. Чутка йде, ніби Гусак до партії заяву подає.

Пасічний. Подав уже.

Вигура. Ага, інтересно... Ну-ну...

Шерстюк. Так... І що його настановлюють не то заготскотішою, не то заготзерпом?

Вигура. Посади ще не визначали. А що?

Шерстюк. Дак ми от просимо, пробачте, його в ячейку не приймать.

Вигура. А хто це "ми"?

Тихий. Куток наш... Безпартійна групировка...

Вигура. Групировка?.. (До Верещаки). Ви чули? Ось!

Шерстюк. Його сусіди, одне слово.

Вигура. Он що... Ви маєте на Гусака матеріал?

Шерстюк. Як?

Верещака. Може, він десь там щось зробив?

Шерстюк. От іменне, що не зробив нічого, да чи навряд і зробить.

Тихий. Він тільки язиком галакає усюди.

Верещака. Може, Денікіну, Петлюрі чи, мо, гетьманцям помагав?

Шерстюк. Та ні, сказать би, й не помагав нікому.

Вигура. Націоналіст, троцькіст?

Тихий. Ні.

Вигура. Право-лівацький блок?

Шерстюк. Не блок.

Вигура. Саботажник?

Шерстюк. Ні.

Верещака. Церковник?

Тихий. Ні, й до церкви не охочий. "Релігія — опіум для народу!" Тільки його й чути.

Вигура. Невже шпигун Антанти?

Шерстюк. Ні, цього також не замічали.

Вигура. Так у чім же діло? Не поміщик же він?

Тихий. Ні, бідний, як і ми.

Шерстюк. Бідніший злидень в десять раз.

Верещака. Ну, тоді хто, який же він?

Тихий. Угадайте!

Шерстюк. Несамостоятельний.

Вигура. Який?

Тихий. Дурний, по-нашому. Мало того, батько був такий і дід. Вся фамілія кручена.

Верещака. Стривайте. А вам якеє, власне, діло до Гусакового розуму?

Шерстюк. Стісняємось, щоб часом неприємності не вийшло.

Вигура. То єсть?

Тихий. В житті трапляється, хоча й не дуже часто... що отакі от люди... Одним словом, ми стали помічати в нього яскравий нахил до нерівних посад.

Шерстюк. Особливо до заготівельних. А брехун!..

Тихий. Точно. Помітили за ним і цю тенденцію.

Вигура. Он як... Так що ви думаєте?..

Тихий. Думаємо, що він для вашого діла негодящий.

Шерстюк. А жінка! В хаті не метено. Діти не вмивані, а матюкаються, отакі-от, на весь куток. Ну, прямо глум, їй-богу...

Вигура. Так! Ага... Ну, й що ви хочете довести?

Шерстюк. Нехай лишається між нами в безпартійних масах, бо все-таки дурна людина в безпартійному, сказать би, вигляді, на случай чогось там, не така шкідлива для суспільства, як партійна.

Тихий. Короткі руки й голосок не той... Ага, ось і він! Здоров, Харитоне!

Входить Гусак.

Гусак. А що вам треба тут?! Хто вас просив сюди?

Вигура. Народні маси вам дають отвод, товаришу Гусак.

Гусак. Хто? Які? Що за маси?

Тихий. Не гнівайся на нас, Харко, і оставайся з нами в безпартійних лавах.

Гусак. Чхати я хотів на ваші лави!

Шерстюк. Ну, Харитоне...

Тихий. Чого ж ти лаєшся, дурний? У нас же все-таки вільготніш випить щось, і закусить, і часом ляпнуть щось Харко...

Гусак. Ви чуєте, куди загинають? Прошу занести в протокол!

Тихий. Не кричи! Послухай... Харитоне!..

Гусак (до Вигури). Бачили? Диверсія, клянусь!.. Я знаю, хто направив їх сюди, — Скидан з своєю куркулихою. Не вийде!

Тихий. Та годі... вигадав. Ну от, взяли б тебе і прийняли. Задереш ти носа...

Гусак. Я вас під суд віддам!

Тихий. Ну, зрозумій ти, Харитоне! Товариші, чи правду я кажу? Раз ти такий, почнуть тебе перекидати з посади на посаду. Призначать випадково десь головою колгоспу — от і пропав колгосп.

Гусак. Чому пропав?

Тихий. Бо ти дурак єси, Харку. Не ображайсь. Якщо вже йде перебудова світу, ми мусимо й на дурість глядіти по-новому. Колись було приватна дурість — не страшна біда, навіть весела чудасія. А от сучасна, усуспільнена глупота — це вже колективне лихо... на цілий район.

Гусак. Ах, он як! Добре. Допустим, я... не той... не зовсім, да... А моя пильність невсипуща, а щирість?

Шерстюк. Так все ж одно, —раз уже розуму в тебе не вистачає, будь ти хоч трижди пильний, толк один: нема в тобі добра.

Тихий. А активності до біса. От десь не доглядять — полізеш ти вгору, зробишся районним Гусаком, а там уже, не дай боже, полетиш на область...

Гусак. Полечу!

Тихий. О, бач!

Шерстюк. Скільки ти біди наробиш! Скільки переплутаєш державного плану! Розведеш бюрократизм, підлабузництво, крутійство. Переведеш худобу, реманент. Почнеш обдурювати вищестоящі установи. Да почнуть люди під твоїм керівництвом нудитися, та бідніти, та опустяться в них руки.

Тихий. Ти глянь навколо. Де тільки погано в колгоспі, де бідність, непорядок, поганий врожай, там неодмінно ти.

Гусак. Брешеш, провокаторе.

Тихий. Їй-богу, правда. Тепера наше всесоюзне діло — суховій, довгоносик і ти. Хочеш, ми платитимем той подушне за нейтралітет? Не поступай, їй-богу.

Шерстюк. Бери з нас гонорар на іждивенієї

Гусак. Залиште мене, куркулі прокляті! Мені потрібна партія. Чуєте?

Тихий. Ну, партія тобі, може, й потрібна, так ти їй не потрібний.

Верещака. Золоті слова, їй-право, запишу.

Тихий. Простіть, може, не так сказав?

Верещака. Кажіть, кажіть!

Тихий. Партії, Харку, потрібні люди не тільки чесні, а й розумні, об'язательно розумні. Чув? Партія — це комунізм, Харитоне!

Шерстюк. А ги думаєш — закритий розподільний.

Тихий. Еге. Ще, кажуть, Ленін писав у "Правді":

партія — розум, честь і совість нашої доби. І всі мусимо за партією йти. А хто з тобою піде? І куди?

Чути спів знадвору.

Людей ти не любиш, нікого не похвалиш.

Гусак. У мене принцип є на це: людина вмре, тоді хвали. Жива людина — бий, щоб кращою була, во!

Шерстюк до Вигури). Ну що? Не правду ми казали?

Входить Дробинський.

Дробинський. Ну, доки будемо ждать? Народ хвилюється!

КАРТИНА П'ЯТА

Загальні збори па майдані. Народ хвилюється. Співають. Гомін. В президії — Скидан, Вигура, Верещака.

Сторчак. Нехай говорить Мина Нечитайло! Нечитайла Мину!

Скидан. Слово мае Нечитайло Мина.

Уляна. Мина? Показились!

Кошовий. Не йди, Мино! Хай Уляна! В неї язик довгий!

Чорнота. Давай, Мино!

Скидан. Товариш Нечитайло!

Уляна. Та він же промовляти не вміє! Все життя промовчав!

Нечитайло. Помовч хоч тутечки. Не зли мене, єхида. (Спиняється перед трибуною і починає її розглядати, нецовби вперше бачить).

Голоси. Ага! Не вилізеш! Вертай цабе, чого став?

Нечитайло. Чому отак боюсь я оцього трибуна? Невжче хто його заворожив, їй-право.

Запорожець. Що, затенькало?!

Кошовий. Раз пробував і я, вертаючись з поля, зійти на неї уночі. Ступив ногою, і зразу наче хтось мене поставив дубала, і щось само говориться.

Нечитайло. Чудна споруда.

Запорожець. Це тобі не колодки й не клуня — балакать!

Нечитайло. Бачу. Ето устройство має свою чинність і спеціальний свій регламент. Чи вже тому, що високо стоїш і душа в тобі возноситься, як на стозі сіна, чи справді хтось її заворожив... Уляно, одвернись хоч ти!.. Встромила очі.

Гаркавий. Тихо! Тітко Уляно, не заважайте оратору!

Сторчак. Починай! Одверто й чесно, все, що думаєш!

Нечитайло. Дайте освоїтись. Багато вас, а я один отут.

Кошовий. Бреши скоріш та злазь!

Нечитайло. Не брешеться.

Скидан. Припиніть жарти! Мина Нечитайло завжди каже правду. (До Нечитайла). Кажіть!

Нечитайло. А що казать?

Верещака. Все, що знаєте.

Нечитайло. А що я знаю?

Уляна. Нічого він не знає. Злазь!

Верещака. Ой і хитрий дядюгап!

Уляна. А що ви на ньому побачили хитре? Рота ще не розтулив, уже хитрий... Злазь, кажу тобі, Мино!

Нечитайло. Ну, куди мені від тебе заховатись?!

Гаркавий. Припиніть регіт! Годі співати, дівки!

Скидан. Тихо!

Гусак. Регіт припиніть!

Гаркавий. Дядьку Мино, не дражніть людей. Невозможно дивитись на вас равнодушно. Кажіть що-небудь.

Нечитайло. Найшли оратора!.. Яку я правду звідсіля скажу? Був у мене один шматок хатньої правди, — остався десь у хаті. А тут — неначе я й не я. Я тут ніби вже інший Мина, зовсім не той, що в полчи в кошарі. Отут ворушиться неначе інша правда. Летять непаче нові мислі здалека і хочуть промовляти до людства моїми грішними і темними устами. Попробую казати...

Скидан. Кажи! Кажи!

Кошовий. Кажи! Кажи!

Верещака. Кажи! Кажи!

Нечитайло. ...та чи найду слова, достойні сіятеля на трибуні? Чи знову дам списать в мові стенограми чудачка на сміх народам СРСР? Думка б'ється в німоті побутовій. Немає форми в мислях.— от біда!

Голоси. Нічого, Мине! Говори бев форми, розказуй!

Нечитайло. Господи благовдови!.. Годував я мовчки світ, брати мої і сестри, і от на старості оглядаюсь кругом, і видять мої очі, що вже, казав той, дійсно, чоловік один — не може. Час такий. Тому іду віднині до колгоспу і всіх, хто любить чистоту душевну й труд, а еобою закликаю. Оце і все. Вся моя промова.

Уляна. Ти ж дома казав, що не хочеш до артілі!

Сторчак. І нас водив за ніс, крутій!

Гусак. Прошу не реготати! Увага!

Уляна. Ізроду, було, кажОї не піду! Ще й одмовлятиму інших, о! Що, не казав?

Нечитайло. Казав.

Кошовий. Отуди к чорту!

Сторчак. Чистий провокатор!

Уляна. Не срамися, Мино! Злізай, з рундука і не сміши людей. Адже не хочеш та!

Нечитайло. Так. Може, й не хочу, враг би мене взяв, а йду.

Уляна. Люди добрі!

Сторчак. Крути, та не перекручуй, лукава душа!

Запорожець. Побреши, побреши там!

Нечитайло. Помовчте трохи! І брехнею мене ви не лякайте. Я чув колись і ваші теревені. Не хочу! Так!.. А йду!

Уляна. Так як же так?

Нечитайло. А так, що час уже до свого нехотіння поставитись якось критично. Мало чого я не хотів! Колись от не хотів до школи, а тут ще прізвище красиве — Нечитайло. От і неписьменний, і лишивсь на сміх людям, да ще, дурний, з тобою одружився.

Уляна. Ну от...

Нечитайло. Годі!..

Уляна. Та де ж та правда, кажи-бо! Не мороч людей!

Безверхий. Колоритна парочка.

Верещака. Грандіозно. Комедійність з нього аж пре, розумієш... А тіточка! Ой!

Ларися. Вони сміються з вас, тату... Не смійтесь!

Нечитайло. Не смійтесь, громадяни. Не так воно все просто і легко, якщо вже правду говорити. Прийду додому ось, у хлів, на коней гляну... Скільки століть прожив я з ними у товаристві! Орав, пісні на них співав ще з дідапрадіда, щедрівки, колядки. (Починає співать, хор підтягує: "Ой пущу я кониченька в саду"). Отаке-то. Недаром нас середняками дражнять, коли на одне ухо я слухаю розумні речі про колгосп, а в друге — чорт нашіптує мені: не йди, не йди! Так куди ж мені подітись, люди добрі?!

Скидан. До нас!

Нечитайло. Тоді я знов іду до хати, так хата — й та уже не та. Цепаче вже не зовсім і моя, хоча й моя. Неначе щілини якісь поробились, і стелю наче вітром одірвало і понесло, і видно стало, наче так видно-видно і тривожно. Не стало тишини. Сини з Донбасу пишуть, з Криворіжжя: "Не та доба. Життя рвонулося вперед велетенським кроком, і нова суть лежить уже у всіх наших ділах".

Уляна. Мино, схаменись. Ти ще ніколи так багато не говорив.

Нечитайло. Думав.

Скидан. Пригадуєте, дядьку Мино? Я казав: напишуть про вас книгу-славу.

Нечитайло. Яка там наша слава, Петре! Славна земля хай буде паша. А нам не слави б ще, терпіння треба літ на двадцять. А там Лаврін уже побачить, що й до чого.

Лаврик. Там буде, тату, комунізмі Оплески в президії.

Нечитайло. Записуйте, товаришу голова: громадяни Лаврентій і Лариси Нечитайло з батьком Миною і матір'ю Уляною, з коровою, телям і коней пара! Отак!

Уляна. Так як? Уже!..

Нечитайло. Скажи і ти щось до президіуму.

Уляна. Куди?.. Ой...

Верещака. Кажіть сюди ось! Нам! Народу!

Вигура. Скажіть, пе стісняйтесь. Тихо!

Уляна виходить на трибуну. Кланяється всім. Поводиться урочисто, як у церкві.

Уляна. Поступаю до колгоспу тілом і душею...

Гаркавий. Тихо!

Уляна. Поступаю всім серцем моїм, і помишленівм, і всіма внутренностями моїми. Щоб же були ми з вами дужі, здорові вкупі та в згоді і роботящі. Щоб радувалась і цвіла земля радянська і багатіла наша держава робочохристиянська. (До президії). А вам, за столом, пошли, боже, розуму і стида. Щоб не обкрадували ви нас, і не обдурювали, та на добро настановляли, та щоб не дивилися на нас

вовками. Щоб не було у вас похмурості й крику до нас, а щоб були ви привітненькі й уважительні.

Верещака. Абсолютно вірпо. Молодець, тітко! Продовжуйте!

Уляна. І ще одне прошу вас.

Вигура. Будь ласка.

Уляна. Оставте мені дома хоч телятко!..

Сміх.

Нечитайло. Ха-ха-ха! Отак сміюсь і я вкупі з народом над усім на світі й перший — над собою. Всі свої труднощі і небезпеки, надії і радість, все життя усмішкою вкриваю, затуляю.

Скидан. Є пропозиція обрати до правління нашого колгоспу "Пам'ять Леніна" нову колгоспницю Уляну Нечитайло! Тітко Уляно!

Уляна. Не хочу! Не просіть. Не хочу.

Скидан. Чому?

Уляна. Я добра. Я така добра та жаліслива, що не зможу вами керувати. Бо доброта зараз, кому вона потрібна?

Кошовий. А ти позич її там Гусаку чи Вигурі!

Вигура. Тихо! Голосуй, Скидан!

Скидан. Хто за товаришку Уляну?

Уляна. Так дайте-бо слово сказати! Владу вибирають. (До народу). Признаюсь, одна мепе турбує думка...

Верещака. Що саме?

Уляна. А та, що скрізь уже, куди не повернись, тільки й чути — бий того, бий цього, знищимо те, знищимо се, та все залізною мітлою та гарячим залізом, та геть попа, та церковне щось там геть, та геть неписьменність, та старого вчителя, та підкуркульника. Та все бий, та дерись за те, за се, та ненавидь те, та корчуй залізом, та бий усе...

Вигура. А що ж, по-вашому, не бити?

Уляна. Та, мабуть, бити... Хто ж каже не бити. Тільки щоб оте биття добра не затуляло. Не ожесточало людську душу, дерії.

Кошовий. Ти дивись! Уже починає вчити! Хе!..

Уляна. А для чого мене вибирають? Щоб я терпіла, як Купріян з Хомою пиячать? Он, бач, позатулялись! Колгоспники... Пождіть трохи! Ось виберуть мене в правління, болячки ви в мене вип'єте, гуляки... Я вам пропишу самогон! (До президії). До Безверхого все ходять пити. А той хіба ж не намалював мене босу! Каже: постійте, тьотушка, в решетом, так, ніби ви в колгоспі вієте мак. Так я стою, дурна, піднявши решето, аж руки заклякли, потім дивлюсь на картину — боса!

Безверхий. Так позвольте!.. Ви справді були босі!

Уляна. Ну, то що? Я не дівка, щоб мене босу малювати.

Вигура. Возмутительно! (До Безверхого). Де ви бачили босу колгоспницю?! Я цілу область проїхав, ні одної не бачив. Будьте любезні прималювать ботинки!..

Безверхий. Іскуству нужні ноги, а не ботінки!.. (До Верещаки). Ну... вот і занімайтесь...

Гусак. Тихо! Годі там співати, дівки!

Скидан. Голосую!

Кошовий. Нехай перед голосуванням скаже Мина її характеристику і автобіографію, аби всім було видно, яка вона і що за женщина.

Нечитайло. Вибирайте, побачите. По-моєму, для вас якраз.

Скидан. Хто за товаришку Уляну?

Гусак. Даю отвод!

Вигура. Підстави для отводу?

Гусак. Вона троцькістка!

Уляна. Яка?

Гаркавий. Тихо! Політична справа!

Уляна Ой!

Гусак. Вона ховає в коморі портрет іуди Грецького!

Уляна. Не ховаю, брешеш!.. Ой пробочну!..

Гусак. Ага, троцькістське охвістя!..

Уляна. Брешеш! Хвостата твоя жінка. Не ховаю! Я тим патретом накриваю глечики з молоком.

Нечитайло. Казав я тобі: вики-нь чорта з комори! От...

Уляна. Жалько викидати! Я за нього гроші платила. Голосуйте вже, не дражніть мене!

Скидан. Хто за?.. Одноголосної Один проти.

Нечитайло (про себе). Один утримався.

Скидан. Уляно Григорівно, просимо до президії, сюди!

Уляна йде до президії.

Кошовий. Ну, Мино, тепер держись!

Нечитайло. А що мені? Держіться ви.

Уляна (підійшовши до президії. До народу). Забула вам сказать, що я ще й боязлива.

Вигура. Сядьте. Годі, буде вам.

Уляна. Не сіпай мене. Чого сіпаєш?!

Вигура. Багато говорите, буде!

Уляна. А тобі жалько? Я більш тебе мовчала та робила. А зараз н публічна жінка! Сіпасш!

Скидан. Ну, говоріть уже.

Гусак. Тихо! Гаркавий!

Уляна. Боюсь, щоб же не вийшло так, що все, казав той, ніби є, а тут... (До Вигури). Про всяку ненависть ми чуємо щодня. Скажіть нам, що ж треба любити?

Вигура. Це питання не па повістці денній.

Уляна. Неправда!

Верещака. Товаришко Уляїю, пе личить зразу вам підносити такі складні питання. Рано ще.

Уляна. Чому?

Голоси. Нехай говорить!

Верещака. Вона не могла так швидко перевиховатись. (До Уляни). Адже ви тільки-по вступили до колгоспу. І тут ось при пароді одмовляли мужа.

Уляна. Ну, й що з того? Що ви знаєте про пас, командировочні? Я одмовляла мужа од колгоспу... Та його пе одмов, так він до смерті не вступить. Не авасте ви його вдачі. А я от прожила з ним тридцять літ, нещасна мучениця... П'ять синів на шахти відрядила, вугілля довбають, шостий на морі пропав. Дочка у наймах у Києві дітей у колясочках возить!

Нечитайло. Ну, годі вже!.. Дома докажет... І нащо <уло її трогати!

Уляна. Я питаю ще раз, що треба любити?!

Вигура. Треба любити строге виконання всяких насамперед інструкцій і відповідних постанов, а також тісну змичку, в якій ми йдемо широким розгорнутим фронтом до перемоги й торжества над ненависним ярмом пануючих Класів...

Уляна. Та чули вже, спасибі. А ще що? Гусак. Більш нічого. (До Вигури). По-мос.ліу, все. Уляна (до Гусака). А ти з своєю ледачою перекупкою щодня спиш до семи годин, так що ви там теж нічого більше не любите? Змичка! Гусак. Тихо!.. Гаркавий!

Уляна. А потім ходиш та людей каламутиш! ЛюбительГусак. Не твоє діло! Вигура. Досить. Припиніть сварки!

Гусак. Казав я вам! Подальше од цієї баби!

Уляна. Пусте ти казав. І сам пустий. А що треба любити, я скажу, коли вже так виходить. Любити треба рандій-ранній ранок. Любити треба схід сонця. І в цей от восход сонечка треба колгоспу восходитп на роботу. А на заході — заходити додому з піснями. Та треба любить одне одного, та роботу, та всяку новину, та високі врожаї. Треба любить багатство та того, хто гарно та багато робить. (Сама того не помічаючи, Уляна починав творити пісню про те, що треба любити: багате насіння, свята врожаю, розумні машини, хати веселі, і веселі діти, і рясні сади. Мотив пісні виникає сам по собі, і слова народаюютьоя тут же).

Народ співає. Вигура дзвонить у дзвінок. І от закінчується спів урочистий.

Закінчився спів урочистий. Покидаю високу трибуну. (Зійшла). Тепер невисоке, буденне питання: прийняли ми па Попередніх зборах той немислимий план хлібоздачі?

Вигура. Записано! Питання вичерпане.

Уляна. Он!.. А двісті десятин, що і не засіяно, і зерно пропите? Кого обдурили?

Запорожці (тріо). Переорювати будемо! І все пересіємо!

Кошовий. А чого Гусак в президії сидить?

Гусак. Я не в президії. Президія коло мене кінчається.

Уляна (до Гусака). Хто відповість за двісті десятин ганьби?

Гусак. Спитай у Скиданової жінки. Спитай, хто гур. тує коло себе недобитків куркульських? І доки взагалі ходитимуть серед нас Сторчаки й Чорноти? Доки буде Цар підбурювать народ проти колгоспу? Уляна. Чим він підбурює?

Гусак. Своїм отруйним мовчанням. А чутки йдуть, ідуть!.. Скидан. Слово має...

Гусак. Царя на трибуну! Де Цар ховається?!

Скидан. Слово має товариш Цар Левко... Дядьку Левонтій!.. (До Гусака). Моя жінка сама відповість, коли буде потреба.

Левко Цар. Я підлягаю тихо нашій владі, як це і литать селюкові, але душа моя на даному етапі до неї часом ве лежить із деяких причин.

Скидан. А саме?

Левко Цар. Зараз.

Вигура. Що "а саме"? Товаришу Скидан! Куди ви дивитесь? У вас трибуну скористовує куркуль! (До Царя). Годі! Катісь! "Душа не лежить"! Нам уже ясно...

Левко Цар. Вам ясно, а мені неясно! Тому і зліз я на оцей трибун, аби осяяли мене ви промінням ясноти своєї!

Вигура. Товариші, це глум!

Біднина. Прошу слова!

Скидан. Тихо! (До Вигури). По-моєму, нехай говорить!

Левко Цар. Прошу не гніватись, товариші, і розглядати темноту мою лише як тло, що дуже вигідно підкреслює районний розум ваш.

Вигура. Хто районний? Я районний?..

Левко Цар. Я щось не так сказав?

Вигура. Прошу мене не ображать! Я представник центру!

Левко Цар. Тоді чого вам ображатись, якщо ви отакий? Я особисто вельми є щасливий, що вперше в житті балакаю з столичним чоловіком. Я вам приніс усі свої вагання, не боячись ніяких кар, звичайно, за незнання того, чому мене ніхто ніколи не вчив аж до цього часу. Я неписьменний. У городах ніколи не бував. Я, так би мовити, субстанція селянська, темна, консервативна.

Вигура. Хитра. Куркульська.

Гусак (До Верещаки). Не всі дома.

Вигура. Чому ви не в колгоспі? Вам говорилося не рав, я знаю, що ви є прапором одноосібницьких тенденцій і об'єктивно дієте як ворог народу.

Левко Цар. Я? Ворог народу? Е, хлопчику. Тепер я бачу вже, що вам також не все ще ясно.

Вигура. Що-о!

Левко Цар. Раніше для себе я знав усе. Ступив сюди ось — бог, тут — чорт, чи відьма, чи русалка. Тутечки свято, тут ось — будень: жита, толока, ярина...

Гаркавий. Спокойствіє!

Скидан. Тихо!

Вигура. А зараз?

Левко Цар. А зараз хреста на церкві одтяли. Претасту діву — матір божу — записали в курви. Пішли байстрята скрізь на кожному кутку. Бога з неба геть. Нова Соловки. Неділю — по боку...

Вигура. Правильно!

Гусак. Вірно!

Левко Цар. Святкової одежі вже не треба. Дівчата ходять в пінджаках, баби в куфайках. День вихідний придумали. Неначе коні ми вже, а не люди.

Вигура. А яка різниця? Що з того?

Левко Цар. Учинився довжелезний будень.

Верещака. Ну, що за бред!

Левко Цар. Без свята відпочинку я не бачу радості Життя.

Вигура. Питання радості не актуальне зараз.

Левко Цар. Несогласен!

Вигура. Регламент кончено!

Скидан. Нехай уже виговориться весь.

Левко Цар. Од вихідного дня і некрасивої одежі і од інших недоречностей може виникнути нешанобливість, утрата смаку, невеселість. Писателі, в такому разі, й стихотворці призведуть до неясного письма.

Гусак. Брешеш!.. От темрява!

Левко Цар. І стане плохо видно нас.

Верещака. Лож! Брехня! Абсолютна брехня!

Вигура. Не твоє діло!

Левко Цар. Діло ваше. І ще скажіть...

Вигура. Округляйтесь, громадянин...

Левко Цар. І ще... округлюсь... Скажіть мені, прошу вас, де ж буду після смерті, коли немає вже ні пекла, ані раю? Пощо я живу? Куди я йду?

Гаркавий. Тихо!

Скидан. Тихо, товариші! По питаннях загробного життя зберем окремі збори з притягненням фахових антирелігійних сил!

Уляна. А що б зараз сказати нро смерть?

Скидан. Ну, нащо вам про смерть? Тепер, тітко, тільки й життя.

Уляна. Та спасибі. А де ж ми будемо тепер, як помремо? Нехай би розказали.

Гаркавий. Тихо! Говорять вам — неактуально!

Вигура. Питання це не своєчасне, з провокаційною метою. Чого ви хочете, громадянине?

Левко Цар. Я хочу безсмертя.

Біднина. Аяне хочу безсмертя! Я хочу зовсім умерти к лихій матері, щоб хоч тоді не чути оцих дурних розмов! Дайте мені слово!

Сторчак. Ага, правда очі коле?

Біднина (ідучи до трибуни). Яка? Ота, що Цар сказав?

Скидан. Слово має Біднина!

Сторчак. А хіба не правда?

Біднина (підходить до Царя). Правда.

Гусак. Увага! Тихо! Гаркавий, кинь дитя! Міліція ти чи нянька?

Гаркавий. Галько, забери дитину!

Біднина. Все, що казав Левко Цар, правда...

Сторчак. Слава богу!..

Біднина. Та не вся правда. (До Царя). Правда, Левку, вона велика, як колгоспний степ. А те, що ти тут говорив, — це лише одноосібний клаптик правди. (До народу). Всі оці розмови — і мати божа, й дівчата в пінджаках, і те, що шапок у хаті не знімають, і вихідний оцей конячий день і таке інше, якщо вже самокритику розводити, — все це чаотично есть великеє паскудство, неакуратність і, одне слово, казна-що. Звичайно, можна б і не так. Припустимо, можна б нові моди завести і одягтись в заграничне чи в плахти, і обучатися не тракторному чи танковому ділу, а, скажім, там загробному життю чи віршам, чи як ходити під ручки, чи я там знаю, ще чому, А потім нрийде з заходу фашист, закутий в панцир, та й забере в чедддвики всіх, А то ще й витрощить наполовину. Отоді ти, Царю, його й спитаєш — безсмертний ти чи ні. Він тобі одразу покаже, де будеш після смерті ти, дурний твій батько й жінка язиката.

Олена. Ну, чого ти напав на людину? Б і днин а. Не затуляй мені рота. Дома затулятимеш! (До народу). Зараз треба не безсмертя готувати собі, а непорушний запас хліба, зброї і терпіння, як каже Мина. Я знімаю. Царю, твое питання!

Левко Цар. А я прошу столичного начальника мені вдповісти по суті. Бо просто до колгоспу па трудодень ие піду.

Біднина. Ну й чорт тебе бери! Не хочу й слухати... Купріяпе, Хомо! Ходім по чарці вип'ємо! Олено! Марш ^'•Додому! (Виходить а Кошовим і Запорожцем). Вигура. Прошу не розходитись! Левко Цар. Прошу одповісти мені. Скидан. Ну як вам, дядьку, пе стидно! Тут тисячі "•Йерозв'язапих земних поточних справ, а ви одразу про таке, їй-богу... Дайте час! Все буде! Товариші, все буде! І свята будуть урочисті, і хати багаті, і одежа наймодніша...

Підходять трптопки з комсомольцями під прапорами.

Пасічний. Машини підходять!

Левко Цар. Розтікаємось, бачу. Спустошіїті.ся село.

Скидан. Хто вам сказав? І що ми знаєм з вами? (До Пасічного). Давай, Трохиме...

Пасічний. Шановне товариство! Сьогодні надзвичайний день. Такі дні доля посилає людям пе часто. Буває, що цілі покоління живуть і вмирають, по лнаточи їх. І ось вони приходять, дні, і тоді ніби якась пелена повсякденності спадає з очей, і, немовби оглядаючись далеко навколо, бачить людино своє призначення. Що ж це за доїть? І чим він знаменитий? А тим знаменитий, що ми сьогодні комсомольців шлем на Дніпрельстап. Ми клас робочий поповняєм од класу свого, од тіла і крові своєї! Нема нічого вічного на світі. Все йде, все минає у зміпі часу. Та е щось у житті таке, що хочеться назвати вічним і завіщати майбутньому, як нетлінний знак доблесті, як дар свій народам. Ми завішаємо майбутньому цвіт нашої юності. (До комсомольців, що вже на машинах). Готові?

Комсомольці. Готові.

Пасічний. Попрощайтесь з батьками. Всі прощались?

Комсомольці. Прощались.

Пасічний. Скажіть їм дорогі слова. Комсомольці. Сказали.

Пасічний. Обіцяйте повернутись на землю, як прийде час!

Комсомольці. Не знаєм і самі!

Олена. Вернітесь! Вернетесь?

Комсомольці. Не знаєм. Не питайте, мамо.

Лариси. Василю!.. Вже їдеш!

Радчук. А ти, Ларисю?

Уляна. Донечко!

Ларися. Остаюся... Мати плаче.

Уляна. Не кинеш?

Радчук. Ніколи!.. Товариші! Давайте їхать... Ну, неможливо... "Ре-ве та стог-не Дні-іпр широкий!"

Підхоплюють хором.

Пасічний. Годі ревти і стогнати! Простогнав двадцять мільйонів років — пора. Всьому свій час. Не буде вже ні шуму, ані реву. Все потоне: камні, верби і гаї. Все перетвориться в нашу силу!

Скидан. Щасливої дороги!

Мають прапори. Оркестр. Рушають машини. Тужать матері й дівчата. Літні запорожці дивляться вслід знаменам в глибокім роздумі.

Завіса

ДІЯ IV

КАРТИНА ШОСТА

Райок у правлінні колгоспу. Почувається осінь у фарбах, в прозорім повітрі. За вікнами далеко десь мріє-синіє Дніпро і степ — шігрокий без краю. Десь під кінець дії люди вийдуть усі па майдан, і тоді далекі обрії одкриються перед нами у всій красі.

Вигура. Який жахливий сон мені приснився цієї ночі. Неначе я й не я. І чийсь неначе голос кличе: "Вставай і їж свій хліб, інакше..." Фу ти, чорт!.. Один я ночував у школі, приїхавши вночі. Не пам'ятаю, як заснув. І раптом — хто це? Я... Сплю? Ні... І що роблю? їм хліб і сало у пітьмі. Навіщо?.. От пригода... Гуляють нерви, прах би його взяв...

Входять Пасічний і Гусак.

Пасічний. Умер Захарко Тихий... Добрий день! Вигура. Привіт... Який?

Гусак. Це той будьоннівець, що з усього сміявся.

Пасічний. Помер.

Вигура. Ну й що?

Пасічний. Нічого. Напевно, я втомився. Я мусив би ухати на цілий світ. А я мовчу й не плачу, бо склалось дак, що навіть гнів і жаль — і ті перемінились.

Вигура. Без психології не можна? Один день! Чи будемо тут розводить смуток? Як з транспортом діла?

Пасічний. Я кажу—Тихий помер.

Гусак. Годі!

Входить Скидан.

Скидан. Захарко Тихий... Чули?

Вигура. Да!

Гусак. Тебе покличуть. Підожди.

Скидан. Мій друг Захарко Тихий.

Вигура. Хліб готуй... Мій друг...

Пасічний. Я вас просив сто раз і вам доказував, що план наш хлібоздачі нереальний.

Вигура. А ти не доказуй. Сьогодні я перед тобою не інструктор. Я уповноважений центру по хлібозаготівлі.

Гусак. А я районний... Ось! (Показує мандат).

Скидан. Буде хліб, не буде чого їсти.

Пасічний. От парадокс!

Вигура. Ну, кончено. Не будем гратися в слова. У мене область...

Пасічний. Ми просимо вас ще раз.

Скидан. Заберете — останемось з самим насінням.

Гусак. Брехня. Не вірте. Брешуть.

Пасічний. Клянусь! Народ занепаде, зневажить хліборобство, слухайте!..

Вигура. Залиште народницький тон. Ти хто тут — адвокат? Чи секретар парткому? Народ хліба недосіяв. І зрадив землю і державу... А я буду ламать собі щию! (До Гусака і Скидана). Прошу залишити нас удвох.

Гусак і Скидан виходять.

Бери негайно Скидана за карк, і щоб до вечора все... Чув?.. Ти що мовчиш?

Пасічний. Ви питаєте мене, як лицемір.

Вигура. А ти відповідаєш, як подлець.

Пасічний. Я страждаю.

Вигура. Ти нікчемний.

Пасічний. Ви жорстокий.

Вигура. Я на посту!.. На посту!..

Пасічний. А я де?

Вигура. ...І, може, теж счюгиу в подушку і скрегочу зубами. Ти думаєш, один лише ти страждаєш? І я твій антипод? А скільки вас таких щодня терзає мою душу? Я дзеркало твое!

Пасічний. Не бачу в дзеркалі себе я. Темно!

Вигура. Як? Мовчи мені!..

Пасічний. Ні, ти помовч, поки нас тут лише двоє. Ти думаєш, не знаю я, иа що нас партія поставила сьогодні? І що таке вона для людства й для Радянської держави? І хліб оцей, що одриваєм ми од свого рота, щоб обернуть його в метал і посадить державу на колеса, щоб вилізти з лихого бездоріжжя одній шостій частиш світу і піднестись в небо па моторах, аби не згинути навік в неволі, бо вороги кругом?

Вигура. Ти повторив мої слова.

Пасічний. Не твої, а наші. Захарко Тихий вмер, і я...

Вигура. Ти потонув у скорботі побутовій і одвернувсь од великого.

Пасічний. Ти одвернувсь од малого.

Вигура. Зате не втратив перспективи, і совість моя чиста.

Пасічний. Бачу. Чиста, правильна і мертва, як дистильована вода.

Вигура. Он як!

У дверях появляється Скидан.

Вигура (до Скидана). Хто тебе звав?

Скидан. Не буде хліба. Все, що можна було, здано.

Гусак. Бреше!

Пасічний. Заспокойсь, Петре! Петре! Спокійної

Вигура. Не пряди очима... План підписував?

Скидан. Не жди... Я... Я кишки виріжу з себе і кину тобі в очі!

Вигура. Ти що?.. Гукать?

Пасічний. Петре, спокійно!

Вигура. Гукать на мене?.. Партбілет на стіл!!!

Пасічний. Петро!

Скидан. Білет?.. Я душу положу—хай партія звелить. Але не ти.

Вигура. Он як!

Скидан. І тільки так.

Вигура. Вважай, що ти вже сів. Я придивився до тебе добре. В тобі, селюк проклятий, дві душі.

Скидан. Дві тисячі! І всі мені гукають: в тобі, Вигуро, жодної нема.

Вигура. Дарма. Зате я не забув, в ім'я чого мене поставлено на цей обов'язок відповідальний.

Скидан. Поставлено і мої обидві душі. І щоб одна була сита, друга — ні. Одна зимою мерзла в хаті, друга купалася в теплі. Холодно ж обом! Одна раділа з смерті Тихого... Сумують же обидві... (До Пасічного). Трохиме, як Тихий помирав, коли б ти бачив! Хлопчика покликав: "Синку, помираю. Прийми на спадок ордени, не маю більш нічою. І ще прийми мій заповіт: учися день і ніч". Потім поник без тями. Потім прокинувсь: "Нікому не прости мене..." і знов поник. Потім в останній раз так ніжно й глибоко, і разом з тим неначе здалека на хлопця глянув.' "...ні, синку, піднімись над злом. Літай високо-високо, хай радується світ". Потім...

Пасічний. ..."Прощай..."

Скидан. ...і вмер... От велетень! Один за мільйон сказав... Ордени блищать над серцем...

Пасічний. Ордени... барельєфи епохи... Мене теж усе питав: "Скажи, оправдається?" — "Да", — говорю. "Все?" — "Все!" — "І я?" — "І ти!" — кажу. "Клянись!" І я поклявся Леніним. От велетень!

Скидан. Давай вип'єм за його... пам'ять... . Пасічний. Давай.

Скидан. За Тихого! За вірність, і дружбу, й за такт... Сюльки такту в людині!..

Вигура. Залиште мертвого. І майте мужність повернутись до живих. Державу підвели обидва.

Скидан. Підвів державу я. Коли Гусак на зборах одним лиш вигуком зламав наш план, піднявши його вдвоє, і ви, пам'ятаєте, плескали йому...

Вигура. Я? А народ не плескав?

Скидан. Плескав і народ від бажання добра своїи державі. Письменник плескав... Як я ненавиджу себе, що не заперечив тоді зразу поверх ваших оплесків і не злетів тоді...

Гусак. Тепер злетиш. І далеко.

Скидан. Псина... (До Вигури). Не про себе дбаю, народ розбредеться з колгоспу.

Гусак. Народ! А хто його підбиває на втьоки? Га? Втекла твоя жінка, як криса з корабля!.. Вже десять днів... І ти мовчиш! Дітей покинула... "Хай, — каже, — пропадають з вашим колгоспом..."

Скидан. Кому вона сказала?

Гусак. Казала!..

Вигура. Годі! Приступимо до діла.

Пасічний. Іще раз прошу вас як людина людину...

Вигура. Яку людину? Що за людина? У мене область відстає! Буду я слухать тут бабські розмови.

Входить Уляна.

Уляна. Он як!

Гусак. Прошу вийти! Сію минуту, нуі

Уляна. Куди! (Підходить до Вигури). Не бійся... чого одступаєш? Вйтуро, Вигуро! Чому нема щастя в нашому колгоспі, кажи?

Вигура. Спитай у Скидана.

Уляна. Питала. Скидан каже — нема щастя і не буде, доки ми душу не однесем у колгосп. Так от ми й дупіі однесли. А де воно? Розкрий секрет, Вигуро. Земля прекрасна, небо синє, роса вечірня, ранішня роса. І сонце, й цвіт, і плід, і пахощі насіння. Чому ж дочка вже хоче кидати нас, батьків старих? Донечко моя...

Вигура. Годі поезії! Роса вечірня... У мене область... Гусак! Гаркавий!.. Де Гаркавий!?

Уляна. Гаркавий? Міліцію вже кличеш? (До Вигури), Де твоя совість? В портфелику захована.

Вигура. Я поїхав... (До Скидана). Все ясно... До вечора весь хліб на станцію по плану! А вечором ми взагалі тебе провіримо. (Виходить).

Уляна (до Гусака). Районний Гусак! Тепер ти в вас хліб забираєш...

Гусак. А ти думала...

Уляна. Який нечуваний, нелюдський сором... Як ж^ це ми допустилися, люди робочі? Отак охляти па землі багатій і родючій. Забур'янити Її, не виорати. Створити план не по врожаю... Хто заморочив нам розум у великому чистому ділі? Які безбатченки?!

Гусак (до Уляни). Підводи готуй!

Скидан. Приготуємо. А тебе, Гусак, я все одно знищу.

Гусак. Спізнився.

Скидан. При людях кажу. Ось члени партії. Сам загину, але... тебе приборкаю.

Уляна. Каїн!

Скидан. Законспірована куркульська нечисть тебе, роздосянка незгод і наклепів, за ніс водила, сукиного сина. "Харко Гузак! Який розумний!" — і ти вже набиндючився. "Харитон Гусак! Який державний!" — і ти задрав носа. "Товариш Гусак, красавець!" — і ти в свою красу повірив, чгордяка репана!

Гусак. Причім тут зовнішність?

Скидан. Я про путро твоє кажу ледаче. З партії вилетиш.

Гусак. Не вилечу.

Скидан. Вилетиш!

Гусак. Жартуєш! Я одмежуюсь од своїх помилок. Я вже одмежувався. Понятно? Транспорт готуй!

Входить Верещака.

Верещака. Як радісно транспорт готувати! Бойовому колективу привіт!

Входить Нечитайло.

Пасічний. Товариші, по конях і машинах!.. Час!.. Пасічний, Гусак і Уляна виходять.

Нечитайло. Петре, щось у мене в очах пливе.

Скидан. А ви посидьте трохи... Писатель, здрастуйте...

Верещака. Моє вам шанування, вже сказав.

Скидан. Ви часом не зустрічали Мар'яни?.. Де вона?.. Верещака. Чому я мушу знати, де Мар'яна? Я тільки що прибув.

Скидан. Як довго... Ай-ай-ай!.. (До Верещаки). Слухайте, що ви про нас написали в газеті?

Верещака. А що?

Скидан. "Свято хлібоздачі в колгоспі "Пам'ять Леніна"". (Показує газету). Для чого ці рожеві фарби? Кому потрібні ваші патетичні вигадки про стан речей у нашому колгоспі?.. Читав народу — сміялися.

Нечитайло. Не всі. Жінки кляли. Верещака. За що?

Скидан. Не впізнали себе у вашім дзеркалі. (До Нечитайла). Догодив якомусь сатапюзі. (До Верещаки). Чи ж ми такі? Нащо ви вигадали нас?

Верещака. Хто? Я вас вигадав? Я вас не вигадав! Я узагальнив ваш образ з любов'ю і написав про вас високу піднесену правду, до якої всі повинні прямувати в перспективі.

Нечитайло. Нащо ж іак високо иравду підносить, що вже й землі не торкається? Написав би по нашому росту, що означає, наприклад, коли хліба обмаль? Лихо народне чи наклеп на високість?

Верещака (до Скидана). Що це за настрої? Раніше я тут чув подібне щось хіба у Тихого Захарка...

Скидан. Помер.

Верещака. Тихий?.. Від чого?

Скидан. Не сказав.

Нечитайло. Все жалів, що писати не може. А тут ще письменником його продражнили. Так ото він балакав, поки й не той... Ну, припустім, каже, ворог народу мене спантеличив, і я не посіяв. А те, що посіяв, оддав в порядку перевиконання. Частично, знов же, каже, припускаю, що хтось з великих начальників... ой-ой-ой!.. Великі діла! (До Верещаки). Ну, ви ж серед нас живете!!! Хто вам ману наводить на очі?!

Скидан. Подумали хоч раз у всесоюзному масштабі, в яку ціну влетить Держплану ваша висока і дуже зручна делікатність, що йде в обхід турбот, страждань і небезпек?

Верещака. Ви мелете дурниці!

Нечитайло. Мовчи, Петре!

Скидан. Нема!.. Чуєте!

Верещака. Чого?

Скидан. Не знаєте? Який гнітючий сором!..

Верещака. Соромитись, товаришу, тут нічого.

Скидан. Соромитись, товаришу, тут є чого!

Верещака. Цікава думка. Запишу. Цікава й вельми підозріла.

Скидан. Не лякайте. Записуйте всі слова, які невірно вимовляв, як матюкався з ланковим і Гусаком сьогодні і морди підкуркульникам — ох, жалію! — не побив оцим от кулаком.

Нечитайло. Та не волнуйся, Петро. Годі!

Скидан. Горілки б мені чи самогону, чорт би їх побрав!.. Може б, я виспався хоч раз за тиждень... Чи я вже сплю, і все це сон?.. Товаришу, у вас нема горілки? Хоча письменники, я чув, не п'ють...

Верещака. Не п'ю. Ніколи. Чарки в рот не брав. Як комуніст...

Нечитайло. ...Тверезий. Бачу. А ми, хоча і теж партійні, — п'ємо.

Скидан. Що я наробив! Що ж я наробив, товариші?.. (До Верещаки). Чого ви мовчите? Порадьте. Ви ж у Москві були. Звольте доложить урядові про все, що я тут натворив. Чи напишіть...

Верещака. Як написати? Це неможливо.

Скидан. Ой товариші... Неправильно. Може порушигїись гармонія робочих і селян. А хто винен? Чи саботажники і підкуркульники самі? Чи обласні очковтирателі? Чи районні перевиконавці? Чи, може, я, що дію тут? Га? Може, винен я, що не зумів гаразд того, чого ніколи ще ніхто й ніде не вчив?.. За що люди працювали? Не покладали рук! На восході восходили, на заході заходили...

Верещака. Ну, знаєте, в умовах даного уривка часу суть не завжди в тім, що єсть, а головним чином в аспекті певної спрямованості.

Нечитайло. Глупості!

Скидан. Он як!

Верещака. І я, я теж уповноважений, зрештою, навіть не маю права...

Скидан. Серця!..

Верещака. Без афектацій. Єсть же директива...

Скидан. Ну, виконаємо, виконаємо, годі! Обставини міняються, могли б і директиви змінитись... Ой!..

Верещака. Товаришу Скидан, я дуже вас шаную. Ви вірите, я преклоняюсь перед вами.

Скидан. Спасибі.

Верещака. Але ви можете злетіти з посади. Попереджаю.

Скидан. Куди? Летіти можуть зави чи наркоми. Нам а вами нікуди летіти. Письменнику і біографе мій, посад у нас нема. Я хліб творитиму державі все життя, ви — твори. Шаную все, що потрібне державі, і розумію посади, ранги і пости. Тільки я говорю, ви чуєте мене: заготовителі також приходять і уходять, а ми тут вічно. Тому їм план і хліб, нам — спір... Як голова болить і серце... І десь Мар'яна... Ой досада... Ви дивитесь на нас звисока, знаю.

Верещака. Неправда! Несправедливо!

Скидан. Можливо, не те слово вжив. Для многих з вас ми взагалі існуємо як булочка, яєчко, молочко. Ми хитрі, ви — одворті. Ми "собі на умі", ви — бездоганні... Тільки буде так, послухайте! Хто з нас і що оддасть на комунізм процептуально, на щастя людства кому судилось що оддати, — колись же стане ясно всім. Усім буде легше, всьому світу. А зараз так чогось мені жаль... Я пішов. (Іде. Спиняється в дверях, щось збагнувши). Да! Два слова... Хочу я, аби ви втілили в мистецтві мої діла. І

не в холоднім результаті, а в самому пеклі процесу. Є величезний смисл, їй-богу. Щоб не пропала разом з нами ні одна краплина поту...

Верещака. Ну, що ви!.. Слухайте...

Скидан. Аби мій запорозький рід, мої нащадки в комунізмі пишалися моїми навіть помилками, як діти лицарів в старовину пишалися шрамами на темних портретах своїх батьків трудних — розбійників і оборонців віри.

Верещака. Ви збожеволіли! Я вас не чув!

Скидан. Не чув? О, мій співець з голоском побутовим... Від меяе не чує. Як ви смієте мене не чути?!

Верещака. Як ха смієте на мене кричати?

Скидан. Я не кричу. У мене діти в хаті кричать без матері вже другий тиждень, а я... Запишіть: літературний образ у складному етапі. Безодня труднощів і перешкод, недосконале, поспішне знання, і жаль, і ненависть до темряви й нікчемства, і біль народження нового, і муки творчості не в кабінеті, не в уяві, а на иотому всесвітньому полі... Хліба не вистачить, чув?! Постарався Вигура!

Верещака. Так... Ну, добре... Он як... Слухайте, невже не?.. Цього бути не може!..

Скидан. Не повжнно бути.

Верещака. Я... я мушу щось зробити... (Виходить).

Пауза.

Скидан. Написав листа. Провір мене. (Читає). "Шановний товаришу Сталін. В дорученім мені колгоспі діла тугуваті. Кругом несправедливості чимало, плям капіталізму і дурниць. І трохи забагато вже розносників суворих директив з портфелями попід руками. Через незгоду і невміння вибилися з сил і почали потроху ненавидіти одне одного. Пришліть негайно в допомогу розумного більшовика, да не штрафного, ми, бачте, село, а з вищою освітою марксизму-ленінізму і з добрим серцем, інакше можем пострілять один одного до суду. Сіяти почнем нормально, через тиждень. Насіння маєм. Ваш Скидан". (До Нвчитайла). Як?

Нечитайло. Треба сіять. Державу мусим годувати. Лист добрий.

Скидан. Послав з Мар'яною. І ось — ні Мар'яни, ні одвіту.

Входить Тягнибіда. За ним Уляна.

Скидан. О! Степане! Приємно... Ти що?..

Тягнибіда. Мовчу.

Скидан. Так... Понятно. Маєш?

Тягнибіда. Да... Прошу всіх вийти.

Скидан. Нащо?.. Роби при людях. .

Уляна. Це що таке?.. Ой!..

Скидан. Хвилиночку... Робота Гусакова?

Тягнибіда. Да. Пригадуєш розмову?.. Сьогодні я міг би сказати, як мені жаль. Але тут люди... Виконую обов'язок сумний.

Уляна. Ой!

Скидан. Без зайвих слів. Виконуй.

Тягнибіда. Громадянине Скидан, ви арештовані.

Уляна. Не дам!.. Рятуйте!.. Мино!.. Левку!

Входять Цар, Трубенко, Біднина, кілька жінон.

Цар. Що сталося?

Уляна. Петра арештували!

Левко Цар. Петра? Хто смів?!

Нечитайло. Он як! (До Тягнибіди). Бери вже й нас! Арештовуй разом з нами всю "Пам'ять Леніна".

Левко Цар. Не йди, Петре. Нема за що тягти тебе до криміналу!

Скидан. Спокійно. Не будемо вчиняти бунту. (До Уляни). Прошу не плакати. (До Тягнибіди). Три слова колективу на прощання.

Тягнибіда. Можна.

Входить Гусак.

Гусак. Товаришу прокурор, ви пе маєте права вчиняти мітинги злочинців.

Тягнибіда. Не маю. (До Скидана). Говори.

Скидан. Прощайте, товариство. Простіть, що не вистачило в мене знання і розуму розкрити вам ясну картину світу... Що був я часом косноязикий перед вами і що не повірили ви напочатку моїм домашнім аргументам. Але, товариші, з того часу, повірте мені на прощання, з того Великого часу, як розчахнувся світ і Ленін став на стороні людського, не покладав я рук. Прощайте.

Всі. Прощай.

Левко Цар. І ти прости, Петре, що не повірили тобі до кінця. Бо ти такий же, як і ми, та ще й з нашого села. Що не хотілось нам вважать тебе за вчителя життя.

Скидан (до Гусака). Прощай і ти... переможець... Презираю.

Гусак. А що мені твое презирство вже. Ніщо!

Тягнибіда сидить за столом, обнявши щільно голову руками. Раптом підводиться.

Тягнибіда. Ніщо?.. Хто сказав? З яких це пір презирство Скидана до ворогів звелося па ніщо? (До Гусака). А коли я порву (рве ордер) і плюну на це паперове шмаття?

Гусак. Он як! Ти кинув під ноги свою долю.

Тягнибіда. Чорт з нею.

Скидан. Ой дивись, Степане...

Тягнибіда. Петре, поки я прокурор, я сам розслідую сьогодні...

Гусак. Кого? Ти маєш наказ товариша Вигури! Його розслідуєш? Зволь діяти негайно!

Тягнибіда. Я буду діяти, як велить закон — єдиний для всіх! І моя совість...

Входить Мар'яна. Вся її постать—страх, тривога і торжество.

Мар'яна. Петре!.. Що це тут?

Нечитайло. Розбій!.. Арештувати хотіли!

Левко Цар. Вже забрати прийшли Петра.

Скидан. Уже мене Вигура прикончив, Марисю!

Мар'яна. Хто... Ніхто тебе... Ніхто вже не посміє... (Іде назустріч).

В сусідній кімнаті шум і галас. Відчиняються двері. Чорнота двічі стріляє в Мар'яну з нагана, але не влучає. Мар'яна падав в обійми Скидана. Лунає третій постріл. Чорнота надає. Його вастрілив Сторчак. Загальне збентеження.

Сторчак. О господи! Безневинну людину... Що ж це таке?.. До чого дожили.

Тягнибіда. Несогласована стрільба. Врозбрід пішла. Гусак. Зброю! (Кидається на Сторчака).

Сторчак впустив наган на підлогу. Гусак хутко його піднімає.

Сторчак. Я... Я смерть хотів одвести... Клянусь... (До Гусака). Ви пам'ятаєте, я казав вам: не стріляти ж...

Гусак. Хто казав?.. Кому?.. (До Тягнибіди). От вилазка!.. Три роки панькались!.. Скільки раз я говорив — знищити гадів.

Тягнибіда. Знищим... до одного...

Входить секретар обкому партії Орацький.

Орацький. Що за шум? Здрастуйте... Хто і кого тут вбирається нищити?

Нечитайло. Скидана забирати хочуть!

Уляна. І вже стріляли Мар'яну, трохи не вбили!

Орацький. Мар'яну? Хто?

Хутко входить Вигура.

Вигура. Товаришу секретар!.. Уповноважений по заготівлі... хлібообласті... Вигура!

Орацький. Бачу. Видно Вигуру по фігурі. Що ви тут накоїли? Як це розуміти?

Вигура. Я... проявляв твердість. (Тихо), Пропав. Орацький. Твердість? Яку твердість?.. Дубову. Так я і ЦК повідомлю.

Вигура. Я... Хотів сказати...

Орацький. Мені вже сказали Мар'яна й Орися в дорозі. Все і всіх уже знаю... Навіть в обличчя; товариш Нечитайло, Гусак, товариш Цар Левко?

Левко Цар. Я, вашій милості.

Орацький. Будьмо знайомі. Я — новий секретар обкому партії Орацький. Як живете?

Левко Цар. Не питайте. Погано.

Орацький. Чому?

Левко Цар. По сукупності многих причин і обставин. Орацький. Що ви кажете!

Левко Цар. Молекули не утряслися — раз. Тепер — письменники аналіз учинили: страждання, кажуть, не те — спрямоване не на головні предмети. Навіть сумніви, повірите, і ті вже не годяться.

Верещака. Він одноосібник.

Орацький. Ну і що ж? Сьогодні одноосібник, завтра — колгоспник, і не абиякий, а член правління, а там, може, й голова колгоспу, якщо ми Скидана порекомендуєм в інструктори замість Вигури. Як ви, товаришу Цар?

Левко Цар. Премного вдячний. Згоден на все добре. Ну, скажу наперед, щоб ви знали, — діло наше навряд чи вийде.

Орацький. Вийде. Вже вийшло. Весь світ схвильований.

Левко Цар. Що ви кажете?

Орацький. Їй-богу!

Левко Цар. А я, признатись, думав, що таких людей, як ми, на світі немає. Що не дружні, а не любезні...

Орацький. Хто? Найдружніші.

Левко Цар. Хлібом не годуй, — дай обсудити щось своє, огудити...

Орацький. Ну... Позвольте... Ви ж самі й осуджуєте...

Левко Цар. І я ж такий, хіба який. І сини були якісь, хто їх зііає, неслухняні. Повиростали — подалися з дому. Ну, правда, роботящі були і великі любителі бійки.

Орацький. А де во'ніт?

Левко Цар. Десь па війлі повбивано.

Скидан. Сини були герої. Коли ми втратили їх під Іловоградом, тужив, повірте, весь Богунський полк.

Орацький. А де їх пам'ятник? Що названо їх іменем в селі? Лікарня, школа, вулиця? Нічого! Все іменем Лассаля, Рози Люксембург!

Нечитайло. Клари Цеткін.

Орацький. Де їх портрети? У вад нема художника в колгоспі?

Уляна. Професор. Ось!

Безверхий. Безверхий.

Уляна. Будяки все малює та горщики на тину. А зараз взявся за корів.

Безверхий. Не за перів, а за колгоспну череду.

Орацький. Наскільки пам'ятаю ваші твори, раніше цих корів ви просто чередою називали..

Безверхий. Да. Нет. Позвольте. Зачем? Я ось тут намітив собі цілу п'ятилітку. Думаю бабахнуть ось так вот (перелічує на пальцях): взятіє Зимнього дворця, взятіє Києва, взятіє Перекопа — шість на три. Потім рішив засмалить засєданіє етого, как его... А корови й будяки — ето пустячки, так сказать, для душі, а вообще мій жанр: взятія, вступлепія, заседанія і портрети видатних діячів.

Орацький. Так. А ви напишіть портрет Тарасика чи його батька — Скидана, та так, щоб навіть діт через п'ятсот, милуючися вашим твором, народ казав: "Які красиві були люди великої революційної доби".

Вигура (підходить). Товаришу секретар, дозвольте...

Орацький. Ну?..

Вигура. Після того, як ви розкритикували й викрили мене з такою ясністю і геніальною прозорливістю, я глибоко зрозумів, що я... людина не наша.

Орацький. Чого там — не наша. Наша. Ви непоганий ворог ворогів, але друг друзів ви нікчемний. Нікчемний! І це велике наше лихо. (До колгоспників). Оці Вигури, Гусаки, па жаль, все паші люди.

Уляна. Самі наплодили! Ото як вийде на трибуну, поверх людей як гляне, та так розумно й гарно промовляє, та довго так, що плачеш і не знаєш — па небі ти чи на землі., Злізе додолу — хмара. Голос міняється. І хоч би тобі раз усміхнувся! Усміхніться, прошу вас, хоч разочок) Як трудівниця! "Ніколи всміхатись. Мені треба соціалізм будувати!"

Орацький. вств і такі. А зачепи його — па партію обижається. Не зрозуміла його партія. (До Вигури). Ні, зрозуміла. Війну об'явили вигурівщині, війну! Бездушність, лиху, холодну байдужість, казенщину, дурість — усе, щ6 ображає "Пам'ять Леніна" і гідність народу".

Уляна. ...виметемо залізною мітлою!

Орацький. Так, Удяно. Кальоним залізом. Все в наших силах. Нема перепон добру!

Левко Цар. А скажіть, отепер лак, коли все, казав той, уже наше і нема нігде нічого там такого, так от теперечки, коли людина, скажім, умирає, то як от її трактувать: списується вона з бригади в яму, як безполезний інвентар, чи можна думати, що е щось зараз таке...

Орацький. Великий Ленін буде вічно жити.

Левко Цар. Ленін — зрозуміло. А ми — прості, звичайні люди, оті, що по церквах колись копійчані свічки перед образами палили, вимолюючи крлхітку безсмертя...

Орацький. Безсмертне .людство, товаришу мій. І в ньому людина знаходить безсмертя через свої діла. Якість содіяного і буде його мірою •в комунізмі. Іншеї міри життя я не знаю. Бездоганна ленінська міра, безсмертного Леніна. (До Скидана). Спасибі за мужність, Скидане. Податок зменшуємо до ваших пропозицій. І всім спасибі!

Всі. Спасибі й вам!

Орацький. Все.

Пауза.

(Поволі повертається в бік Гусака і Вигури і, ледве стримуючи гнів).

Громадянине Вигура, громадянине Гусак, вийдіть вперед. Народ вас хоче розглядіти.

Гусак і Вигура виходять, спустошені, на авансцену.

Завіса